

INVADERT OG FORLATT

BEGRENSNINGER AV UNGE MINORITETSNORSKE
MENN OG KONSEKVENSER FOR DERES PSYKISKE
HELSE

Minela Košuta
Marianne Gulli

likestillingssenteret

KUN

**MENTAL
HELSE
UNGDOM**

Likestillingscenteret KUN er en kompetansevirksomhet som jobber for et mer likestilt samfunn med utgangspunkt i alle diskrimineringsgrunnlagene. Bærekraftperspektivet utgjør en grunnpilar i arbeidet. KUN er en brobygger mellom forsknings- og praksisfeltet.

Mental Helse Ungdom (MHU) er en medlemsbasert interesseorganisasjon for barn og unge opp til 36 år. MHU jobber for økt åpenhet om psykisk helse, forebygging av psykiske plager og et bedre psykisk helsetilbud. Deres verdier er Mot, Åpenhet og Likeverd.

Rapporten er utgitt med støtte fra:

© Forlaget Nora 2021
ISBN 978-82-92038-17-8

Illustrasjonsfoto: S Migaj, Unsplash

Layout: Maja Granli Jensen

Trykk: Mercur Grafisk AS

FORORD

Å studere begrensninger av unge minoritetsnorske menn innebærer å bevege seg i et politisert landskap. Det handler om norsk minoritetsbefolkning, om integrering og likestilling, et felt som engasjerer mange.

Det har vært viktig for oss å manøvrere i dette landskapet på en god måte, både i møtet med informantene og gjennom formidlingen i denne rapporten. Vi har latt informantene være med på å definere hva som begrenser dem som minoritetsnorske menn, og hvilke psykiske helseutfordringer det har ført til, fremfor å presse deler av deres erfaringer i eksisterende kategorier. Vi er svært takknemlige for den tilliten informantene viste oss gjennom å dele så rikt av sine livserfaringer.

Gjennom kvalitative intervjuer fortalte informantene om identitetsdannelse, om sårbarhet ved å oppleve mye vondt og utfordringer med å håndtere dette. De viste også mye styrke og motivasjon til å bevege seg videre i livet, og et ønske om å gjøre norske minoritetsmenns livserfaringer synlige i den offentlige debatten.

Vi vil derfor først og fremst takke alle informantene. Dere ga oss sterke og viktige beretninger som vi er ydmyke over å ha fått jobbe med og formidle gjennom denne rapporten. Vi er takknemlige for alt dere har lært oss. Vi ønsker også å takke alle som har gitt innspill under prosjektets mange faser. En særlig takk til Anja Bredal, Asad Qasim, Danel Hammer, Emine Kale, Gudmund Rype, Leila Rezzouk, Mehdi Farshbaf, Omar Akbar, Thomas Walle, Thee Yezen al-Obaide og Umar Ashraf som har fulgt prosjektet fra begynnelsen og gitt verdifulle innspill. Takk til stiftelsen Dam for finansiering av prosjektet. Takk til Marit Vadet fra Mental Helse Ungdom som har koordinert prosjektet, og takk til kollegaene våre ved likestillingssenteret KUN, som har vært gode støttespillere i dette arbeidet.

Nordfold, august 2021

Minela Košuta og Marianne Gulli

INNHOOLD

FORORD	3
SAMMENDRAG	6
SUMMARY	7
1. INTRODUKSJON	8
1.1. Forskning på sosial kontroll i Norden.....	9
1.2. Forskning på unge menn med minoritetsbakgrunn.....	11
1.3. Sammenhengen mellom psykisk helse og sosial kontroll blant unge menn med minoritetsbakgrunn.....	12
1.4. Politisert problematikk.....	13
1.5. Oppsummering.....	15
2. METODE OG ETIKK	16
2.1. Kunnskapsoppsummering.....	17
2.2. Individuelle intervju.....	17
2.3. Fokusgruppeintervjuer.....	17
2.4. Utvalg og rekruttering.....	18
2.4.1. Presentasjon av informantene.....	19
2.5. Analysen.....	20
2.6. Etikk.....	21
2.7. Valg av begrep.....	21
3. FORVENTNINGER, RESTRIKSJONER OG VOLD I FAMILIEN	22
3.1. Foreldre- og søskenrestriksjoner av utdanning, fritid og partnervalg.....	23
3.1.1. Utdanning.....	23
3.1.2. Fritid.....	25
3.1.3. Partnervalg og seksualitet.....	28
3.2. Vold i familien.....	29
3.3. Komplekse familierelasjoner.....	31
3.4. Forventninger til å være og å bli en mann.....	34

3.4.1. Endring og motstand.....	37
3.5. Oppsummering.....	38
4. RASISME OG UTENFORSKAP.....	40
4.1. "Gutter uten fremtid".....	41
4.2. Økonomisk utenforskap.....	47
4.3. Oppsummering.....	51
5. PSYKISK HELSE.....	52
5.1. "Du føler deg helt fucka!".....	53
5.2. Hvordan har de håndtert sine psykiske belastninger?.....	55
5.2.1. Å legge følelser i en skuff.....	55
5.2.2. Rus, gaming og avhengigheter.....	59
5.2.3. Vold for å bli hørt.....	61
5.3. Hvilken hjelp har de fått?.....	63
5.3.1. Mennesker som har hjulpet dem.....	63
5.3.2. Vanskelige møter med hjelpeapparatet.....	65
5.3.3. Kunnskap og (mis)tillit.....	68
5.4. Oppsummering.....	71
6. INVADERT OG FORLATT.....	72
7. AVSLUTNING.....	76
REFERANSER.....	78

SAMMENDRAG

I denne rapporten ser vi på hvilke begrensninger av livet unge minoritetsnorske menn opplever, og hvordan det påvirker deres psykiske helse. Som eneste rapport som ser menns erfaringer med begrensninger i sammenheng med deres psykiske helse, er den et viktig bidrag i den pågående samtalen og eksisterende forskning.

Dette er en kvalitativ studie som bygger på individuelle intervjuer med ti unge minoritetsnorske menn og fokusgruppeintervjuer med fagarbeidere. Det er informantenes beretning som er bærende i rapporten. Den viser hvordan informantene opplever sammensatte prosesser av forventninger, press og vold som utspiller seg i interaksjon mellom enkeltpersoner, familiene og storsamfunnet.

Begrensninger i hjemmet er synlige i form av foreldre- og søskenrestriksjoner og voldsutøvelse mot informanter. Alle har vokst opp med en sterk forventning om hva en mann skal eller bør være. Noen innordner seg forventningen og noen utfordrer. Det er flere eksempler på endring, både den som skjer gradvis i noen familier, men også der guttene selv utfordrer normene eller bruker makten de har i kraft av sitt kjønn for å utvide handlingsrommet til søstre. Migrasjonen påvirker livene deres. De unge mennene vokser opp i splittede familier, og de beskriver et savn etter familiemedlemmer.

For mange er den største begrensningen rasismen og stereotypiseringen de møter på skolen og hos hjelpeapparat, og i samfunnet ellers. Det er strukturer som snevrer inn rommet for hvem guttene «har lov» til å være og som gir dem lite annet alternativ enn å innagere eller utagere. Det skaper sinne, og de knytter fellesskap som balanserer på grensen mellom det konstruktive og det destruktive. For mennesker rundt dem blir de usynlige som voldsutsatte og synlige som voldelige og utagerende.

Vi ser en sammenheng mellom ulike former for begrensninger og psykiske helseplager. Det kan imidlertid ikke reduseres til erfaringer med negativ sosial kontroll, men må ta innover seg kompleksiteten i deres livshistorier. Det at de ikke blir sett i denne kompleksiteten hos skole, hjelpeapparat eller andre voksenpersoner, gjør at de i stor grad står alene om å håndtere sine utfordringer. Ikke minst skaper det en sterk mistillit.

SUMMARY

This report intends to find out what limitations of life young minority Norwegian men experience, and how it affects their mental health. Being the only report on men's experiences of limitations of life in connection with their mental health, it is an important contribution to the ongoing conversation on the topic and the existing research.

This is a qualitative study based on in-depth interviews with ten young minority men and focus group interviews with skilled workers. The collected data reveals how the informants experience the complex processes of expectations, pressure and violence that unfold in interaction between individuals, families, and society at large.

In-home constraints are visible in the form of parental and sibling control, as well as violence against the informants. The informants grew up with strong expectations of what a man should become. Some conform to the expectations, while other challenge them. Several examples of change were identified, both those that occur gradually in some families, and cases when young men challenge the norms, or use the power they have by virtue of their gender to expand room for sisters to "maneuver". Migration affects the lives of the informants. The young minority Norwegian men grow up in split families, thus, longing for their family members.

The interview participants point out that the biggest limitation of life that they experience is the racism and stereotyping that is being encountered at school, when in contact with the support services, and in society in general. The existing structures limit the space for who the young men are "allowed" to be, leaving them with no choice but to either isolate themselves or to act out. The feeling of anger pushes the informants to become a part of communities that balance on the border between the constructive and the destructive. To people around them, they are invisible as victims of violence, and highly visible as perpetrators of violence and acting out.

The present study reveals a connection between the different forms of life limitations of the informants and the complexity of their life stories. This complexity that is not being seen by schools, the support system and by other adults, leaves the informants largely alone to deal with their challenges. Notably, it creates a strong feeling of mistrust.

KAPITTEL 1
INTRODUKSJON

Formålet med prosjektet har vært å utforske *om sosial kontroll påvirker psykisk helse til unge menn med innvandrerbakgrunn, og hvordan?* Forskningsprosjektet er gjennomført i samarbeid med Mental Helse Ungdom (MHU), med støtte fra Stiftelsen Dam. Prosjektskissen ble utarbeidet av MHU. Den store oppmerksomheten rundt jenters erfaringer med sosial kontroll, har ikke ført til større kunnskap om gutters erfaringer, noe MHU så et behov for å gjøre noe med. Organisasjonen jobber for økt åpenhet om psykisk helse, forebygging av psykiske plager og et bedre psykisk helsetilbud. Derfor var det viktig for dem å øke kunnskap om sosial kontroll både i offentligheten og i deres eget arbeid.

Vi viser hvordan det som blir kalt «negativ sosial kontroll» og «sosial kontroll» ser ut i unge minoritetsnorske menns liv, og hvordan det påvirker deres helse. Krenkelsene de forteller om har likevel vært utfordrende å plassere utelukkende innenfor de eksisterende begrepene. Derfor beskriver denne rapporten ulike former for vold og begrensninger de har møtt i forskjellige relasjoner og fellesskap og som har hatt en betydning for deres psykiske helse. Rapporten er basert på ti kvalitative individuelle intervjuer med unge menn som har innvandrerbakgrunn eller er norskfødte med innvandrerforeldre¹, samt tre fokusgruppeintervju med frivillige og ansatte som har erfaring med målgruppa. I tillegg har vi gått gjennom relevante forskningsrapporter, artikler og årlige rapporter fra Norden. I kunnskapsgjennomgangen har vi vært opptatt av å se hva eksisterende forskning sier om sammenhengen mellom sosial kontroll og psykisk helse, og hvordan menn omtales i denne forskningen.

1.1. Forskning på sosial kontroll i Norden

Sosial kontroll er et gammelt sosiologisk begrep, som kan defineres som «prosessene som får medlemmene av et samfunn til å innrette seg til bestemte normer for «normal oppførsel» (Ugelvik, 2019). I alle samfunn finnes det formelle og uformelle regler og forventninger til adferd. Dette er sosial kontroll som alle mennesker tar del i. I sosiologien er det vanlig å kategorisere de ulike typer kontroll, som for eksempel direkte, indirekte, formell og uformell og lignende. Ugelvik (2019) kaller sosial kontroll som skjer i minoritetsmiljøer for «lokal» eller «subkulturell kontroll», hvor det eksisterer regler og normer som skiller seg fra storsamfunnet sine. Denne kontrollen beskrives av myndigheter og gjengis i forskning som begrensninger som kan stride med barnas rettigheter.

Kontrollen kommer til uttrykk gjennom begrensninger, restriksjoner, isolasjon, overvåking, press, tvang, vold (Slot, 2017; Stage & Thygesen, 2019). Den beskrives videre til å dreie seg om ulike former for begrensninger av fritidsaktiviteter, livsstil,

¹ Innvandrere er definert som personer som selv har innvandret til Norge, og som er født i utlandet av utenlandskfødte foreldre og fire utenlandskfødte besteforeldre. Norskfødte med innvandrerforeldre er personer som er født i Norge av utenlandskfødte foreldre, og som har fire utenlandskfødte besteforeldre (Dzamarija, 2019)

sosiale relasjoner, valg av ektefelle, mulighet til å bestemme over egen kropp, og bruk av mobil og sosiale media (Friberg og Bjørnset, 2019; Liversage & Prestgaard Christensen, 2017).

Utøvelse av kontroll kan skje i mange relasjoner. Forskningen fokuserer i hovedsak på ungdommer og barn, og særlig jenter, som er utsatt for sosial kontroll. Det finnes få studier om gutter (Bredal, 2011, Schlytter & Rexvid, 2016). Det meste av forskningen konsentrerer seg om foreldrerestriksjoner. De siste årene har det kommet noen studier som tar for seg foreldrenes perspektiv (Smette & Rosten, 2019, Friberg & Bjørnset, 2019). Foreldre skal i sin rolle som foreldre utøve kontroll, men også de opplever press, forventninger og kontroll over hvordan de skal være foreldre. Kontroll kan også skje i relasjoner mellom jevnaldrende og mellom søsken (Følner et al., 2014).

Alle studier om sosial kontroll handler om etniske minoriteter. Instanser som har kontakt med utsatte og hjelpeapparatet melder derimot at slik kontroll skjer i andre miljøer også, og her trekkes blant annet majoritetsetniske «lukkede trosfellesskap» frem (Bufdir, 2020a; Stage & Thygesen, 2019). Selv om de fleste ser på minoritetsetniske familier, så hevdes det at kontrollen ikke er avgrenset til bestemte religioner, kulturer eller etnisitet, men handler om tradisjonelle verdier og normer (Stage & Thygesen, 2019). Andre hevder at religiøs tilhørighet kan være medvirkende årsak til utøvelsen av sosial kontroll, og kan være en sentral faktor for å legitimere denne (Følner et al., 2014; Slot, 2017; Friberg og Bjørnset, 2019; Smette, Hyggen og Bredal, 2021). Det finnes lite forskning som ser på klasse og økonomi i denne sammenheng, men ifølge noen studier finnes sosial kontroll særlig i ressurssvake familier og sannsynligheten for jenter å bli begrenset er mindre når deres sosioøkonomiske status er høy (Slot, 2017; Smette, Hyggen og Bredal, 2021). I den eksisterende forskningen blir kontrollen beskrevet som kjønnnet. Jenter beskrives som utsatte som lever med strengere begrensninger, mens gutter beskrives som friere og som utøvere av kontrollen. Kontrollen har blitt forstått og koblet til æres-tematikk. Det at kvinner skal være jomfru frem til ekteskap, er tegn på familiens eller storfamiliens ære i fellesskapet de er en del av (Wikan, 2008). Æren og dermed også skammen er tydelig kjønnnet. Menns oppgave er å beskytte og forsørge mens kvinners rolle er å forvalte æren, da hovedsakelig gjennom kontroll over deres seksualitet.

I en del forskning bygger sosial kontroll-begrepet på teorien om æresrelatert vold og æresrelaterte konflikter (Als Research, 2011; Følner et al., 2014; Liversage & Prestgaard Christensen, 2017). Det hevdes at de nye begrepene er synonymt med æresrelatert vold og æresrelaterte konflikter (Paulsen et al., 2011), at de erstatter dem eller at «æresrelaterte konflikter» er en overbetegnelse som sosial kontroll går inn under (Institutt for menneskerettigheter, 2017).

1.2. Forskning på unge menn med minoritetsbakgrunn

Det meste av forskningen på minoritetsnorske menn og kontroll beskriver mennene som kontrollutøvere, og er i hovedsak basert på kvinners fortellinger. Når det ikke finnes forskning som tar utgangspunkt i menn og gutters erfaring med sosial kontroll, så er konsekvensen at det ikke er nok kompetanse om det de går gjennom og at vi ikke fanger opp hva som skjer (Lynggard, 2010).

Schlytter og Rexvid (2016) sin bok «Mäns heder: Att vara både offer och förövare» beskriver hvordan menn i liten grad bryter med normer og forventninger som pålegger dem til å utøve kontroll overfor sine søstre. De samme normene beskrives som begrensende også for dem selv.

Bredal (2011) sin studie er den eneste norske studien som ser på menns erfaringer som utsatt for tvangsekteskap, vold og kontroll. Hun beskriver familier preget av en klassisk patriarkalsk rangordning (se Kandioyti, 1988). Det er et hierarki hvor menn er overordnet kvinner, og eldre over yngre. Når de unge mennene gjør opprør mot hierarkiet, er de også utsatt for vold og kontroll. Unge menn får mye ansvar for familien, som går ut over deres skoleprestasjoner og psykisk helse. Andre utfordringer er press på gode prestasjoner på skolen, å måtte skjule kjærestevalg og en opplevelse av å ikke bli anerkjent og respektert for den de er hverken fra foreldre eller fra storsamfunnet. Studien viser også at menn som har utfordringer i familien har behov for å snakke om det, men de har få å snakke med og at de viser tilbakeholdenhet når det gjelder å oppsøke hjelp.

Menn med minoritetsbakgrunn opplever også begrensninger knyttet til egen seksualitet og seksuelle identitet. Levekår blant skeive med minoritetsbakgrunn i Norge (2018) viser at mange skeive med innvandrerbakgrunn holder sin seksualitet skjult for familien, på grunn av homofobi, geografisk avstand som følge av migrasjon eller en kombinasjon av disse. Denne emosjonelle og geografiske avstanden utgjør en sårbarhetsfaktor som bidrar til at skeive med innvandrerbakgrunn vil kunne være utsatt for eksklusjon og isolasjon (Eggebo et al., 2018).

Samtidig viser andre studier at etniske minoritetsmenn legger stor vekt på rollen som forsørger, og utdanning blir derfor i noen tilfeller valgt bort til fordel for lønnet arbeid. I tillegg ser det ut til at mindre kontroll over etniske minoritetsgutter gjør at de vender seg bort fra utdanningssystemet, der mange har vanskeligheter med å følge med i utgangspunktet (Dahl & Jakobsen, 2005). En studie basert på intervjuer med mødre ser sammenheng mellom konservative kjønnsroller og at sønner bruker mindre tid på skolearbeid enn døtre. Dette henger ifølge mødrene sammen med at de unge ser opp til og identifiserer seg med menn i familien, og lytter ikke til mødres oppfordring om å jobbe

med skole (Amundsen & Lindvi, 2021).

Minoritetsforeldrene framstår som mer bekymret for sønner enn for døtre. De er spesielt bekymret når de har tenåringssønner og er bosatt i nabolag med levekårsproblematikk og høy andel etniske minoriteter. De gir også uttrykk for bekymring for diskriminering på bakgrunn av hudfarge og etnisitet (Smette & Rosten, 2019).

Minoritetsmenn opplever mer diskriminering enn minoritetskvinner (Midtbøen & Lidén, 2015). Fordommer og negative stereotyper om innvandrerfamilier og minoritetsmenn i norske medier og i offentlige debatter forfølger guttene, og de blir sanksjonert for disse blant annet i skolesystemet, i arbeidslivet og i boligmarkedet (Rosten, 2015; Ashraf & Nikkerud, 2018).

Abu-Lughod (2015) viser i sin forskning hvordan muslimske jenter i offentligheten ofte forstås som de som trengs å reddes fra undertrykkelse, mens menn ofte forstås som undertrykkeren de må reddes fra. Slik dikotomi bidrar til å usynliggjøre kompleksiteten i relasjonene og mennenes erfaringer.

Mannlige innvandrere som opplever deklassering² og å miste status i det nye landet, kan erfare behov for å vise at de har kontroll på andre områder, for eksempel gjennom kontroll av familiemedlemmer. Dette kan tyde på at familier som har opplevd sosioøkonomisk deklassering og økonomiske vansker vil være mer preget av kontroll, og at tvangsekteskap forekommer oftere (Elgvin & Grødem, 2011).

I 1.3. Sammenhengen mellom psykisk helse og sosial kontroll blant unge menn med minoritetsbakgrunn

Forekomsten av psykiske helseplager er generelt høyere blant jenter enn gutter (FHI, 2018). Personer som selv har innvandret og de som har en norsk og en utenlandskfødt forelder har imidlertid dårligere psykisk helse sammenlignet med majoritetsnormmenn (Aarset et al., 2009; Bufdir 2021c). Dette er i overensstemmelse med funn fra andre studier blant ungdom med innvandrerbakgrunn i Norge. Det er guttene med minoritetsbakgrunn som synes å ha økt risiko for psykiske plager i forhold til gutter fra majoritetsbefolkningen. Andelen med psykiske helseplager varierer imidlertid mye etter landbakgrunn.

Samtidig viser studier at innvandrere fra land utenfor Europa har lavere sannsynlighet for å rapportere psykiske plager og har dårligere selvtillit sammenlignet med norskfødte. Det er ikke noen definert forklaring på dette, men en av flere forklaringsmuligheter kan være at psykiske lidelser i ulike kulturer er tabubelagt og derfor kan være vanskelig å snakke om (Friberg & Bjørnset, 2019).

² Deklassere, betyr at man blir satt ned i en lavere samfunnsklasse eller stand, se <https://naob.no/ordbok/deklassere>.

Det finnes flere studier som ser på årsaker til psykiske helseplager. Ungdom som lever i familier med vedvarende lav økonomi er gjennomgående mindre fornøyd med livet, foreldre, og oppvekstmiljø, og de har lavere skoletrivsel. Man ser også en sammenheng mellom lav sosioøkonomisk status, omsorgssvikt og opposisjonell adferdsforstyrrelse³. Personer disponert for adferdsforstyrrelser, har oftest lav frustrasjonsterskel og utfordringer med emosjonell regulering (FHI, 2018).

Å leve i familier med vedvarende lav inntekt er også en risikofaktor for både å bli utsatt for vold og flere andre helseplager. Omfanget av subjektive helseplager er klart størst blant ungdom i familier med lav sosioøkonomisk status. «*Argumentet er at økonomisk stress både påvirker foreldrenes psykiske helse og konfliktnivået i familien. Dette får igjen betydning for foreldrenes overskudd når det gjelder å støtte, samt muligheten til å følge opp barnas utvikling*» (Sletten 2017: 132).

Å vokse opp med vold kan skape problemer med å knytte bånd til og ha tillit til personer rundt seg. Forskning viser hvordan økt utsatthet for ulike typer vold og mishandling også er knyttet til en sammenfallende økning av mentale helseproblemer. Jo flere erfaringer med vold, desto sterkere blir den negative virkningen på barnet (Mossige og Huang, 2019).

Press som unge opplever fra familien, miljøer med felles eller tilsvarende landbakgrunn, eller storsamfunnet kan føre til konflikter, opprørsk adferd og tilbaketrekking fra skolen (Leirvik, 2016). Foreldrerestriksjoner har betydelige konsekvenser for unges liv, og er forbundet med lavere deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter, høyere sannsynlighet for psykiske plager og redusert selvtillit. Det å leve såkalte dobbeltliv har også psykiske omkostninger som stress, angst og depresjon (Friberg & Bjørnset, 2019).

1.4. Politisert problematikk

I 2010 ga NIKK ut en rapport som bestod av en gjennomgang av litteratur i Norden om sosial kontroll og minoritetsungdom. De konkluderte med at likestilling og sosial kontroll av minoritetsungdom ikke var et etablert kunnskapsfelt i de nordiske landene (Lynggard, 2010). Forskning på sosial kontroll har imidlertid økt betraktelig de siste årene i lys av den offentlige debatten og den økte politiske oppmerksomheten tema har fått. Med mer oppmerksomhet på sosial kontroll i minoritetsfellesskap har dette begrepet fått ny aktualitet i samfunnsvitenskap generelt.

Det meste av forskningen om sosial kontroll er bestilt av myndigheter, noe som gjør at definisjoner og problemstillinger er politisk definert. Derfor er det relevant å se på utviklingen og betydningen av begrepet.

³ Opposisjonell adferdsforstyrrelse innebærer et vedvarende mønster av negativ, fiendtlig og aggressiv atferd mot autoritetspersoner (FHI, 2018)

For over 20 år siden ble den første handlingsplan mot tvangsekteskap lansert i Norge, som den første i Europa (Barne- og familiedepartementet, 1998). Det er likevel først i handlingsplanen for perioden 2008-2011 at «kontroll» nevnes. Begreper som har blitt brukt om dette fenomenet er «kontroll», «sterk kontroll» og «æresrelatert kontroll» (Barne- og likestillingsdepartementet, 2007), «sosial kontroll» (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2012), «alvorlige begrensninger av unges frihet», «ekstreme former for kontroll» og «ekstrem kontroll», «alvorlige begrensninger» forklares som «ekstrem kontroll som fører til tvangsekteskap» (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013) og «negativ sosial kontroll» (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017).

I handlingsplanen (2017-2020) defineres negativ sosial kontroll slik:

Negativ sosial kontroll forstår vi her som ulike former for oppsyn, press, trusler og tvang som utøves systematisk for å sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens normer. Kontrollen kjennetegnes ved at den er systematisk og kan bryte med den enkeltes rettigheter i henhold til blant annet barnekonvensjonen og norsk lov (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 12)⁴

Behovet for begrepet kommer fra minoritetsrådgivere som jobber mer med kontroll enn, for eksempel tvangsekteskap. Det var nødvendig med et begrep som dekker de begrensningene som fratår unge muligheten til å delta i samfunnet på lik linje med andre ungdommer, og som fører til handlinger som tvangsekteskap (Bråten & Elgvin, 2014). Det har imidlertid blitt pekt på at det ikke finnes en entydig definisjon av sosial kontroll og at dette er problematisk. Dette er et begrep som ikke er rettslig avklart og som brukes forskjellig av ulike aktører⁵.

Lidén og Bredal (2017) har i sin følgeevaluering av den norske regjerings handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlig begrensning av unges frihet anbefalt at vold knyttet til ære eller sosial kontroll, er å anse som en del av det vi forstår som vold i nære relasjoner, og at denne vold bør jobbes med i de samme instanser som jobber med vold i nære relasjoner generelt. Augusti og Hafstads (2020) forskning støtter opp om dette. De finner sammenheng mellom voldsbruk og høy grad av kontroll fra foreldrene. Deres funn tyder på at dette handler om foreldrestrategier og ikke foreldrenes landbakgrunn. Ifølge dem handler det om «*oppdragerstrategier som er mindre hensiktsmessige, uavhengig av hvilken kultur de blir utøvd i*». (s.161)

⁴ Det er meldt at ny handlingsplan kommer juni 2021. På tidspunktet vi jobber med rapporten tar vi utgangspunkt i handlingsplanen 2017-2020

⁵ Bufdir sin veileder om negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og æresrelatert vold for barnevernstjenesten definerer negativ sosial kontroll som barneoppdragelse, mens NKVTS' veileder for helse- og omsorgstjenestens arbeid med vold i nære relasjoner definerer det som en form for vold i nære relasjoner (Ekspertgruppe om unge som etterlates i utlandet mot sin vilje, 2020).

At dette er et vanskelig felt å definere viser de mange begreper som har blitt brukt på relativt kort tid. Økt oppmerksomhet om tematikken har ført til mer midler og mer forskning som er bestilt fra myndighetene. Problemforståelse og begrepsdefinisjonen blir politisk definert, og dermed utfordrer ikke forskningen denne problemforståelsen og begrepsdefinisjonen.

«Negativ sosial kontroll» er et begrep som i hovedsak brukes om minoritetsbefolkning. Slik kontroll forklares med minoritetsidentitet, kulturell og religiøs bakgrunn. At det er begrep som omhandler innvandrere fører blant annet til at andre som opplever like ting, men i en annen kontekst, ikke får samme tilbud og tjenester⁶. Når majoritetsnorske som har opplevd negativ sosial kontroll i såkalte «lukkede trossamfunn» må bevise at deres opplevelser kan plasseres innenfor denne kategorien, viser det at begrepet handler om grupper, fremfor handlinger og mekanismer.

1.5. Oppsummering

Sosial kontroll er et kunnskapsfelt i utvikling, og i lys av hvor politisert temaet er så er det også mange utfordringer knyttet til begrepet. Det er lite forskning på menn, og det finnes ingen forskning som tematiserer sammenhengen mellom deres erfaringer med sosial kontroll og hvordan dette påvirker deres psykiske helse.

⁶ Eksempel på dette er at majoritetsnorske som opplever negativ sosial kontroll ikke får bo- og støttetilbud for ofre for tvangsekteskap, æresrelatert vold og negativ sosial kontroll. At minoritetsnorske får hjelp er et eksempel hvordan særskilte tjenester i praksis er til for en gruppe, og ikke for ofre for negativ sosial kontroll generelt. (Bufdir, 2021a)

A vibrant, multi-colored kite with red, yellow, and blue stripes is flying in a clear blue sky filled with soft, white clouds. The kite is positioned in the upper left quadrant, with its long, thin tail trailing down towards the center of the frame. The overall scene is bright and airy, symbolizing freedom and aspiration.

KAPITTEL 2
METODE OG ETIKK

Denne rapporten bygger på kvalitative individuelle intervjuer med ti unge minoritetsnorske menn og tre fokusgruppeintervjuer med fagpersoner. I tillegg gjorde vi en oppsummering av eksisterende kunnskap i og fra Norden som ble presentert innledningsvis.

Vi har knyttet til oss en faggruppe og en referansegruppe for å sikre god faglig veiledning og sikre brukermedvirkning. Faggruppen har bestått av forskere og profesjonsarbeidere med utstrakt erfaring med tematikken og/eller målgruppen, mens referansegruppen har bestått av personer med selvopplevd eller annen erfaring med tematikken.

2.1. Kunnskapsoppsummering

I kunnskapsoppsummeringen gikk vi gjennom forskningsrapporter, artikler og årlige rapporter fra Norden. Vi brukte analyseverktøyet Nvivo til å analysere dokumentene. Vi var særlig opptatt av forskning som er relevant for å tematisere sammenhengene mellom kontroll og psykisk helse hos gutter/menn med innvandrerbakgrunn. Litteratursøket ble ferdigstilt i februar 2020. Vi har ikke gjennomført noe systematisk innhentning av forskning som har blitt publisert etter dette.

Det finnes ikke forskning som har hovedfokus på psykisk helse og kontroll blant minoritetsmenn. Det finnes knapt forskning som tar utgangspunkt i minoritetsmenns erfaringer med sosial kontroll. Vår rapport er derfor et viktig bidrag i å belyse og nyansere når og på hvilke måter kontroll påvirker psykisk helse blant unge menn med minoritetsbakgrunn.

2.2. Individuelle intervju

Intervjuene ble gjennomført i perioden juni – desember 2020. Seks av intervjuene ble gjennomført fysisk, og fire var digitale. Tre intervjuer ble gjennomført av Nezihat Bakar, mens de øvrige ble gjennomført av Marianne Gulli.

Intervjuene var semistrukturerte og handlet om de unge mennene sine erfaringer med vold, kontroll eller begrensninger i personlig frihet, og deres vurderinger av egen psykisk helse og eventuelle utfordringer. Andre viktig tema vi spurte om var om de har søkt hjelp og hvem de eventuelt søker hjelp fra, erfaringer med rasisme eller utenforskap, og hvilke personer og rom informantene opplevde som trygge og viktige i deres liv.

2.3. Fokusgruppeintervjuer

Vi gjennomførte intervjuer med tre fokusgrupper i perioden september til oktober 2020. Fokusgruppene bestod av tre-fire informanter i hver gruppe. Alle fokusgruppeintervjuene ble gjennomført digitalt, og vi vurderte det som nyttig å ha ganske små grupper for å sikre en god dialog mellom deltakerne.

Deltakerne har bakgrunn fra skole, frivilligheten og hjelpeapparatet. Fokusgruppene delte av sine erfaringer omkring tema sosial kontroll og psykisk helse blant menn med minoritetsbakgrunn sett fra deres arbeidsområder og fagdisipliner. I tillegg bidro gruppene med verdifull informasjon om hjelpeapparatets innretning, tillit mellom målgruppen og hjelpeapparatet, tverretattlig samarbeid og utfordringer for å sikre bedre oppfølging og tjenester for målgruppen.

2.4. Utvalg og rekruttering

Mental Helse Ungdom (MHU) hadde ansvaret for rekrutteringen. Informantene ble rekruttert via kontakter i hjelpeapparatet, ungdomsklubber og organisasjoner, så vel som via enkeltpersoner som har tilgang til og tillit i målgruppen. Rekruttering til fokusgruppene ble gjort gjennom organisasjoner og enkeltpersoner MHU samarbeider med og som jobber med målgruppa.

Det har vært et mål å ha geografisk spredning blant informantene, med tanke på hvor i landet de bor/har bodd da de opplevde det som førte til dårligere psykisk helse. På små steder er det vanskelig å bryte med eksisterende normer, og hvis man likevel gjør det så blir man veldig synlig. I storbyer kan det til gjengjeld være flere folk med samme bakgrunn som bor i samme områder, som også kan føre til mer kontroll. Det har også vært et ønske at informanter skal ha innvandrerbakgrunn fra forskjellige land. Det var blant annet et ønske om å intervju noen med øst-europeisk bakgrunn fordi vi vet fra praksisfeltet at de kan oppleve utfordringer knyttet til tradisjonelle kjønnsroller og heteronormativitet, men de er ikke alltid synlige som en minoritet.

Unge minoritetsnorske menn som har hatt psykiske helseutfordringer er en målgruppe som har vært utfordrende å rekruttere. Vi har gjennomført noen intervjuer som ikke har truffet tematikken, og som vi ikke har brukt. Vi har lyktes i å få til en geografisk spredning, og variasjon i størrelsen på steder de bor/har bodd. Det er likevel en begrenset geografisk spredning blant hvilke verdensdeler de eller deres foreldre har reist fra. Alle har en synlig minoritetsidentitet, og har en tilknytning til islam. I tillegg bryter tilsynelatende ingen informanter med funksjonsnormen og alle er cis-menn⁷.

Et større prosjekt med bredere utvalg kunne gitt oss noen andre perspektiver. Vi mener likevel at deltagerne har gitt oss viktig kunnskap om hvordan det er å vokse opp som ung synlig minoritetsnorsk mann.

⁷ Å være cis betyr at du identifiserer deg med det biologiske kjønn du ble tildelt ved fødsel. En cismann ble tildelt kjønn som mann ved fødsel og identifiserer seg som mann. Begrepet er tatt i bruk som en motsats til transperson/transkjønnet/trans, og tydeliggjør at alle har en kjønnsidentitet. (Bufdir, 2020b)

2.4.1 Presentasjon av informantene

Vi vil presentere informantene så nært som mulig slik de har beskrevet seg selv. En av dem er født i Norge med foreldre som har innvandret, resten har innvandret selv som barn eller ungdom. De er i aldersgruppen 18-26 år. Vi har anonymisert informasjon som er viktig for funnene i rapporten, men som kan være identifiserende. Dette kan være alder, bosted, skole, relasjoner de inngår i eller konkrete hendelser. Alle informantene har fått pseudonymer og vi har gjort mindre justeringer i alder.

Elias er 21 år gammel. Han flyktet til Norge som barn i tidlig barneskolealder, sammen med familien. Han har vokst opp i en familie med søsken og mor, og en far som har vært inn og ut av familiebildet. Han har vært utsatt for vold og strenge restriksjoner gjennom oppveksten fra far, eldste bror og mor. Han har hatt utfordringer med ulike avhengigheter og depresjon som en konsekvens av det. Elias har vokst opp i en mellomstor by, men bor nå i en annen mellomstor by sammen med venner. Han har begrenset kontakt med familien.

Ivan er 18 år gammel. Han og hans søsken kom til Norge i tidlig barneskolealder, gjennom familiegjenforening med faren. Han har ingen kontakt med moren. Han beskriver at bekymringer og redsel for å gjøre noe feil opptar hans hverdag. Hans søsken har blitt straffet for å ta «feil» valg, og han frykter at det også kan skje ham. Han opplever også ekskludering og rasisme på skolen. Ivan bor i en liten kommune.

Samuel er 20 år gammel, og bor i en mellomstor by. Han er født i Norge og foreldrene kom som politiske flyktninger. Han har selv mye kontakt med familie i foreldrenes opprinnelsesland, og har vært på besøk flere ganger. Samuel forteller om støttende foreldre, men han har opplevd mye rasisme i samfunnet. Han har slåss mye og har vært en del av et voldelig miljø gjennom oppveksten.

Adam er 19 år gammel og kom til Norge med moren og søsken når han var i tidlig barneskolealder. Flere søsken kom til Norge senere, men en er fortsatt igjen i opprinnelseslandet. Familien har flyttet mellom flere steder i Norge før de bosatte seg i en mellomstor by. Adam har drevet med kampsport og har slåss mye i perioder av livet sitt. Han har også blitt stigmatisert for sitt utseende, og opplevd rasisme.

Lionel er 23 år gammel. Han bor alene i en stor by. Han kom til Norge i barnehagealder sammen med mor og søsken. Faren ble igjen. De flyttet mye rundt i oppveksten. Familierelasjoner var utfordrende med vold mellom foreldrene. Han har kjent på utenforskap og ensomhet, og var selv involvert i slåsskamper gjennom oppveksten. I perioden hvor han hadde det tøffest psykisk, brukte han rusmidler.

Karim er 20 år gammel. Han flyktet sammen med familien fra et land i krig i tidlig barneskolealder. Bor nå alene på et mindre tettsted og går på skole, men han synes det

er utfordrende. Karim har noen opplevelser med rasisme, og føler på mye stress og frykt på grunn av krigen som har tatt venner og familie fra ham.

Lukas er 22 år gammel. Han kom til Norge sammen med sine søsken gjennom familiegjenforening med faren, da han var i barneskolealder. De har vokst opp uten moren. Søsknene sliter psykisk og med rus, en av dem har også tatt livet sitt. Lukas har selv opplevd store krav og forventninger av faren, men lite veiledning. I ungdomstida bodde han på institusjon og i fosterfamilier. Han vokste opp i en mellomstor by, men bor nå med venner i en stor by.

Yousef er 22 år gammel. Kom til Norge som enslig mindreårig. Foreldrene er skilt og han har vært utsatt for mye vold i familien. Som konsekvens har han bodd mye alene. Yousef føler ensomhet i Norge, og kjenner på stort ansvar for søsken som fortsatt er i hjemlandet. Han sliter psykisk, og bruker rus. Yousef bor sammen med mor og søsken i en bynær kommune.

Isak er 20 år gammel. Han vokste opp med mor og søsken, og de kom til Norge gjennom familiegjenforening da han var i barneskolealder. Isak har vært utsatt for vold i familien, og har vært under barnevernets omsorg mens søsknene ble boende i familien. Faren bor ikke lenger med familien. Isak har også opplevd mye rasisme.

Samir er 21 år gammel. Familien flyktet fra et hjemland i krig. De kom til Norge da Samir var i barneskolealder. Han har vært i barnevernets omsorg, og har blitt flyttet til en institusjon i en annen by enn der familien bor. Samir har flere erfaringer med rasisme og bærer på en sterk mistillit til systemet.

2.5. Analysen

Etter at intervjuene var gjennomført hadde vi et analyseverksted for å gå gjennom informasjonen og trekke ut det vi opplevde som de sentrale elementene å gjenspeile i rapporten. I tillegg til å se på erfaringer som er felles på tvers av alle informantene har vi også sett på det som ikke er felles, for å kunne vise noen av nyansene.

Vi har lagt hovedvekt på de individuelle intervjuene. Både fordi vi vurderer deres beretninger som den viktigste stemmen i datamaterialet, og fordi vi ønsker at de skal prege rapporten i størst mulig grad. Fokusgruppene brukes først og fremst for å bygge opp informantene sine historier.

Det har vært viktig for oss å ha et interseksjonelt perspektiv. Interseksjonalitet viser til hvordan sosiale kategorier som blant annet kjønn, etnisitet, religion, klasse og seksuell orientering kan samvirke og påvirke informantenes livsvilkår. Begrepet sier også noe om maktrelasjoner innad eller på tvers av sosiale grupper. Denne tilnærmingen har gitt oss en bred forståelse av informantene som personer, og de ulike prosessene som preger deres liv.

Rapporten gir innblikk i et veldig rikt datamateriale, fra en del av befolkningen som sjelden kommer til orde eller blir hørt. Den er et viktig bidrag i en pågående samtale om kontroll, rasisme og utenforskap i Norge. Styrken ligger i at den belyser et fenomen, «sosial kontroll», og utforsker det i relasjon til andre fenomener og rapporten vil være et viktig bidrag for å øke kunnskap om denne målgruppa.

2.6. Etikk

Prosjektet ble meldt og godkjent i Norsk senter for forskningsdata (NSD). Det ble gjort opptak av alle intervjuene. Alle informantene fikk tilbud om sitatsjekk og å få tilsendt rapporten. Alle identifiserbare opplysninger som navn, bosted og lignende ble anonymisert under transkribering. Av anonymiseringshensyn har vi ikke skrevet navn under sitater.

Informasjonen vi spurte om under intervjuene er intim, og kan være vanskelig å håndtere for informantene. Å snakke om dette kunne også fremprovosere vanskelige reaksjoner. Fordelen ved å rekruttere gjennom organisasjoner og hjelpeapparat var at de hadde voksenpersoner som de kunne snakke med ved behov. Informantene fikk også informasjon om hjelpetelefoner og andre samtaletjenester hvis de ønsket eller trengte noen å snakke med i etterkant.

2.7. Valg av begrep

Vi har gått inn i dette arbeidet med en åpen definisjon av «kontroll». Rapporten kommer fra et ønske om å vite mer om minoritetsnorske gutters og menns erfaring med «sosial kontroll» og konsekvenser for deres psykiske helse. Vår tilnærming har vært å forstå ulike former for kontroll fra ulike relasjoner. Metoden har vært å bygge på informanters beskrivelse av erfaringer som har hatt konsekvenser for deres psykiske helse.

De fleste informantene har ikke et forhold til begrepet «sosial kontroll» eller «negativ sosial kontroll». De få som kjenner og bruker det har fått det forklart av andre for å beskrive hva de går gjennom. Vårt datamateriale viser prosesser av forventninger, press og kontroll som er mer sammensatte, og som også utspiller seg i interaksjon mellom enkeltpersonene, familiene og storsamfunnet. Med andre ord, strukturene informantene lever i. Å kun se på det som forstås som «sosial kontroll» eller «negativ sosial kontroll» ville ha gitt et ufullstendig bilde på deres psykiske helse. Derfor har vi valgt å differensiere begrepsbruken. Vi snakker om foreldre- og søskenrestriksjoner og vold i familien, om rasisme, stereotypier og utenforskap i samfunnet ellers. Vi bruker begrepene vold, diskriminering og rasisme, slik det er definert i lovverket.

KAPITTEL 3

FORVENTNINGER, RESTRIKSJONER OG VOLD I FAMILIEN

At minoritetsnorske ungdommer opplever restriksjoner i ulike områder av livet har vært synlig i den offentlige diskusjonen og dokumentert gjennom forskning, media og sivilsamfunnet. I dette kapittelet vil vi vise hvordan forventninger, foreldre- og søskenrestriksjoner og vold har preget informantenes liv, og hvordan omgivelsene har påvirket disse relasjonene. Vi vil beskrive restriksjoner knyttet til fritid, karriere- og partnervalg. Deretter vil vi beskrive erfaringer med vold i familien og hvilke forventninger familiene har til sine sønner. Ikke minst vil vi se på endringene deres fortellinger vitner om, og hvilke nyanser det bringer til vår akademiske forståelse av temaet.

3.1. Foreldre- og søskenrestriksjoner av utdanning, fritid og partnervalg

Utdanning, fritid, partnervalg og seksualitet er kjente områder for foreldrerestriksjoner i eksisterende forskning. Vi spurte derfor informantene om deres erfaringer med dette. Deres historier representerer et bredt spekter av erfaringer. Fra noen som har vokst opp med ekstreme familierestriksjoner over store deler av livet, til noen som ikke har opplevd det i det hele tatt. Selv i situasjoner der informanter utsettes for strengere restriksjoner på disse områdene, så ser vi også andre erfaringer som nyanserer dette bildet.

3.1.1. Utdanning

Forventninger om å gå på skole er vanlig blant mange foreldre, noe også informantene våre forteller om. Det er særlig i familier hvor foreldre selv ikke gikk så mange år på skolen, at informanten beskriver foreldre som fornøyde og glade for at barn tar en utdanning. Noen beskriver forventninger til å ta utdanning, men at en kan velge selv hva det er. Samtidig reflekterer en informant over hvordan denne forventningen kan være problematisk for noen som ikke er glad i å gå på skolen, og at det da kan oppleves som press. Andre forteller om forventning til å ta lik utdanning som far og bestefar for å videreføre tradisjonen.

En informant opplever krav til utdanningsvalg og prestasjoner på skolen. Det har hatt stor betydning for hans psykiske helse. Kravene handlet om hvilken skole han skulle gå på, hvilken retning og hvor gode karakterer han burde få. Da informanten skulle begynne på videregående, ønsket han seg en annen skole enn den familien foretrakk. Da han ikke lyktes i å overbevise familien, så valgte han å trosse dem og søkte seg inn på skolen han ønsket. For det ble han straffet med vold. I tillegg til skolevalg var det også press på å få gode resultater, noe han beskriver slik:

Hadde jeg ikke femmere og seksere så var [eldste bror] ikke fornøyd. Han spurte om karakterkortet mitt, og jeg turte ikke vise det fram til han for jeg hadde cirka fire i snitt, og det var ikke bra nok for han. Så da måtte jeg på en måte fake karakterene da. Men det funka dårlig, til slutt så fant han det ut. Så da ble det jo bank igjen og alt det der.

Denne informanten beskriver hvordan forventningene han møtte skilte seg fra de søstrene møtte:

Mens jentene så er ikke forventningene der da. Og hvis de klarer det, så blir dem «åååh», helt sjokkert, ikke sant. Søstrene mine var ganske glupe. De visste hvordan de skulle snakke for seg, de hadde lært seg kulturen ganske godt, så de visste hvordan de skulle argumentere for ting da. (...) Jeg tror hun følte press på [å gjøre det bra på] skolen, men på en helt annen måte enn det vi gutta gjorde.

Det at han beskriver forventning til gode resultater på skolen til gutter mer som krav, mens det for jenter er en positiv overraskelse ser vi i sammenheng med de tradisjonelle kjønnsrollene han beskriver i familien ellers. Det forventes at gutter får økonomisk ansvar, og utdanning blir det som kan sikre dem en stabil inntekt. Forventningene til jenter er mer knyttet til omsorgsoppgaver og husarbeid, uten å være knyttet til et økonomisk ansvar. Han beskriver også en kjønnet forskjell i deres tilnærminger for å få viljen sin. Mens jentene argumenterte basert på kulturelle koder, beskriver han at han ikke visste hvordan. Når han forsøkte å få viljen sin så var det gjennom motstand, noe som ble straffet med vold.

Informantene opplever en sterk forventning til å bli forsørger i familien. En beskriver den som tilstedeværende gjennom hele oppveksten. Samtidig opplever han å ha hatt mye frihet knyttet til utdanning og karrierevalg. Han sammenligner denne friheten med jentene sin situasjon:

Mens jentene skal, liksom, gå på skolen, de skal utdanne seg, de skal ha en høy utdanning. De kan ikke velge hva de vil. Mens jeg ... Ja, jeg har droppet ut av skolen, jeg har begynt på skolen igjen, så har jeg fullført videregående. Når jeg skulle begynne på utdanning, var det ingen som visste hva jeg skulle begynne på, det var helt opptil meg hva jeg ville.

Sitatet viser det motsatte av hva forrige informant opplever. Jentene, i hans tilfelle, opplever sterkere forventning om høy utdanning sammenlignet med guttene. Det kan også vitne om en person som i større grad blir overlatt til seg selv og som ikke får nødvendig oppfølging i de valgene han må ta. Dette er sammenfallende hos flere, som forteller hvordan de har savnet veiledning i valg av skole og fagretning. Det kan henge sammen med en sterk forventning om at de skal være selvstendige, at ikke alle foreldre har forutsetninger for å veilede barna, familiens sosioøkonomiske situasjon, eller med manglende integrering. Uavhengig av årsak så er konsekvensen at flere står alene i disse valgene i ung alder, og kan føle en avmakt i dette.

Flere informanter sammenligner seg med jentene. De beskriver situasjonen sin i forhold til om de har det bedre eller verre enn dem. Dette er en interessant mekanisme som

kan ha med at disse kjønnsforskjellene er veldig synlige for dem. En helsesykepleier fra fokusgruppene beskriver hvordan gutter plasserer seg i samfunnshierarkiet:

Veldig mange av guttene som er fra minoritetsmiljøer, hvis du snakker med de om hvordan de setter seg inn i verdien i samfunnet som unge menn, så kommer rangeringen at jenter er høyest, så kommer kjæledyrene, og så kommer guttene. Det er litt 'flåsete' sagt, men disse guttene opplever at de blir satt nederst på rangstigen.

Denne distinksjonen kan også forstås i lys av den offentlige debatten og forståelsen av at minoritetsnorske jenter som ofre og utsatte for kontroll og vold, mens gutter forstås som utøvere av kontroll, som utagerende, bråkmake og kriminelle. Fremstillingen av at jenter har det lettere på dette område kan også være et uttrykk for majoritetssamfunnets sympati med minoritetsnorske jenter, og fordommer mot minoritetsnorske gutter generelt.

■ 3.1.2. Fritid

Hvis vi sammenligner med skole, står ungdommer i utgangspunktet friere til å disponere sin fritid og fritidsaktiviteter selv. Økonomi, tilgjengelighet og valgmuligheter er likevel formende aspekter her. Flere informanter forteller at de var mye ute på fritida, hadde store vennenettverk og at de hadde stor frihet. Enkelte informanter forteller om opprør mot foreldre der de ikke ønsker å fortelle hvem de er sammen med og hva de gjør, noe som igjen fører til frustrasjon hos foreldrene. Dette kan forstås som en helt vanlig del av ungdomstida, der man gjør opprør som del av en identitetsskapende prosess. En informant forteller at han hadde frihet til å velge venner og hva han skulle bruke fritida på, men at han møtte begrensninger på enkelte aktiviteter som for eksempel overnatting hos andre.

Det å ha gode venner som en kan være sammen med beskriver en informant som viktig i en ellers utfordrende hverdag. Venner er for mange en trygg sone hvor de føler seg akseptert og hvor de ikke trenger å ha mange bekymringer. En informant beskriver hvordan faren ikke ønsket at han skulle være ute med venner og hvordan han måtte finne måter å komme seg ut på:

[Faren min] sa en dag «Du kan jo heller invitere dem hjem til deg». Da sa jeg «Ok, det høres enda bedre ut», så inviterte jeg dem. Da prøvde han å gjøre det skikkelig cringe⁸, for at jeg ikke skulle gjøre det igjen. Han skulle på en måte gi deg muligheten, men han skulle få meg til å angre på det.

Episoden førte til at han sluttet å møte venner for å ikke risikere at faren ville gjøre han enda mer flau ved en annen anledning:

⁸ Cringe er et engelsk ord og ungdomsslang. Betyr kleint eller veldig flaut.

Hver gang vennene mine kom, så sa jeg bare at jeg ikke kunne være med. Og til slutt så slutta det å banke på døra, ikke sant. Så da ble jeg mer og mer ensom da.

Venner er for flere informanter en frisone og noe man i større grad velger selv. Samtidig forvaltes forventninger også i de relasjonene. En informant forteller hvordan han som homofil levde et dobbeltliv. Han har venner med samme landbakgrunn som han har kjent veldig lenge, og andre venner som er skeive. Begge fellesskap beskrives som viktige for han, men ingen av de som et sted å være hele seg:

Den ene vennegruppen min som jeg vokste opp med er liksom veldig religiøse. Alt handler om religion og alt man må gjøre. Også har jeg jo en annen vennegruppe, de fester og de gjør ting. De vet om meg og de er åpne. Den andre vennegruppen, de vet jo ikke om at jeg er homofil, de vet om fasaden, (...) det gjør at jeg føler at jeg lyver jo for dem, da. Jeg er ikke helt 100% ærlig med dem.

En slik forhandling mellom ulike roller kan føre til en fragmentert tilværelse der man må forvalte ulike identiteter avhengig av hvilket rom man beveger seg i. Som konsekvens får man ikke muligheten til å leve som en hel person.

Selv om han ikke har fortalt de vennene han kaller religiøse at han er skeiv, så beskriver han tilhørigheten som viktig for ham. Religion og religiøse fellesskap er noe som opptar fritida for flere informanter, men vi ser også hvordan det spiller en rolle i forventningene informantene møter og at det fungerer normdannende.

I et tilfelle ble religion brukt som en måte å gjenvinne respekt og autoritet av faren til en av informantene. Sammen med søsknene konfronterte han farens voldelige adferd. Faren svarte med å anklage dem for å være respektløse, ikke muslimske nok og presset dem til å være aktive i en moske. Imamen de møtte der beskrives som undertrykkende, romantiserer martyrdød og utøver vold mot en av ungdommene. Dermed blir det religiøse rommet også et sted de føler seg utrygge i. Det er ikke nødvendigvis foreldrenes ønske at barn skal lære om martyrdød og bli utsatt for vold, men det viser også utfordringene ved en blind tillit til at noen rom, moskeen i dette tilfellet, er en trygg sone. Når det ble kjent hva imamen gjorde, ble de trukket ut derifra.

For andre har religion og det religiøse fellesskapet spilt en viktig rolle. En informant bodde mange måneder i moskeen fordi han ikke hadde økonomi til å klare seg selv. I moskeen fikk han hjelp og veiledning. Han beskriver det som en arena for sosialisering og støtte, og som det tryggeste stedet han kjenner. For å beskrive samholdet han føler der, setter han det opp mot det han opplever som manglende samhold og fellesskap preget av nestekjærlighet i andre deler av samfunnet:

Ikke nødvendigvis bare i islam, men i kristendommen også, er samholdet mye bedre. Samhold, hvor folk elsker deg for den du er (...) Når du ikke har noe å tilby, og folk blir kjent med deg uten noen interesse for å ta penger. Hvis det er kun kjærlighet, hvis jeg tar ut hjertet og gir deg, og du tar ut og gir meg hjertet, for du har ikke noe annet å gi, da er det lettere å bli glad i hverandre.

Fellesskapene knyttet til religion, opprinnelsesland eller nabolag kan også være en forsterkende faktor for de restriksjonene flere informanter opplever. Flere forteller at de skjuler handlinger som strider mot forventningene i det fellesskapet de regnes som en del av. Slik opprettholder de en fasade overfor familien og fellesskapet, og gjør det de ønsker i skjul. Som for eksempel en som forteller at han i fastemånedene later som at han faster, men spiser i skjul:

Men jeg bruker jo egentlig å ikke følge [reglene], jeg bruker å kanskje skjule det og si jeg gjør noe annet hvis jeg gjør noe jeg ikke skulle gjøre (...) Jeg ville aldri sagt til min far at jeg var på fest ... Jeg sa at jeg var ute med noen venner, kanskje, spilte fotball.

Det å skjule hva en gjør på fritida innebærer ubehag og frykt for at de ulike fellesskapene kan finne ut av eller se hva han gjør på fritiden. Miljøet eller omgivelsene kan fungere regulerende ovenfor foreldreskapet. En informant opplevde at familien regulerte sin oppførsel ut ifra naboene:

Det er veldig viktig, da, at naboene ikke ser at du gjør sånn og sånn og bla bla bla. For hvis de ser det, så begynner de å snakke, og da vet hele nabolaget det plutselig. Så det var veldig sånn, passe på hva naboene ser og hva vi gjør foran de.

Informanten forteller at hans familie i utgangspunktet ikke brydde seg så mye om hva andre sa eller mente, men at bo-konteksten forsterket det. En informant snakker om hva denne påvirkningen fra miljøet rundt har gjort med han:

Det får meg til å bli mindre meg selv på en måte. Jeg er ikke den person jeg skulle ønske jeg var. Jeg er ikke den personen jeg hadde vært hvis det ikke hadde vært for sosial kontroll.

Mens noen informanter ikke ser annet alternativ enn å gi etter, finner andre strategier for å gjøre det de vil. Som nevnt innledningsvis kan opprør være en normal del av ungdomstiden. Å tilhøre eller bli regnet som en del av et fellesskap basert på landopprinnelse, migrasjonshistorie eller religion kan likevel gjøre opprøret mer eksponert. Fellesskapene kan være mindre og med tette relasjoner, og de kan medføre flere og ulike forventninger. I fellesskap med felles migrasjonshistorie kan det bli viktig å bevare de verdier, tradisjoner og handlemåter de bærer med seg. Når disse fellesskapene er i minoritetsposisjon så er det en stadig trussel at dette kan forsvinne,

og de sosiale relasjonene bygges opp dels for å ivareta denne identiteten. Dette kan bli særlig viktig i et samfunn hvor en opplever diskriminering og rasisme. Opprør kan da forstås som en trussel mot disse verdiene. Hvis man i tillegg bor i områder med flere folk med tilsvarende bakgrunn, noe mange gjør av økonomiske årsaker, så blir slike opprør veldig synlige.

3.1.3. Partnervalg og seksualitet

Seksualitetsnormer er sentrale forklaringer i forskning om foreldrerestriksjoner av minoritetsungdom. Normene beskrives som kjønnede hvor de særlig kan være begrensende for jenter. En informant beskriver det slik:

Jenter kan ikke miste jomfrudommen sin før ekteskap. Jenter har liksom ikke sine rettigheter (...) Gutter er mere fri. Gutter vet at de gjør alt for mye rart, men det blir ikke samme skam hvis en gutt gjør det. Hvis en jente gjør det så blir det skam.

Flere informanter lager denne koblingen, som for eksempel ved at gutter som er seksuelt aktive, i større grad blir heiet på av vennegjengen. Jenter på sin side kommer veldig dårlig ut av det. De peker også på generelt kjønnede forventninger til hva gutter og jenter har lov til i samfunnet, og hvordan de selv er med på å reproducere disse:

Hvis vi ser på det, generelt i Norge, så er det jo sånn at gutter slipper unna med mye mer. Guttene backer hverandre. Kanskje jenter snakker negativt om en gutt som har gjort noe, og stiller han i litt dårlig lys. Men han får i alle fall anerkjennelse av guttene, og føler seg som kongen på haugen. Mens jentene blir kalt horer.

Seksualitetsnormer er nært knyttet til partnervalg og giftemål. Både om seksualitet og partnervalg er det veldig ulike fortellinger blant informantene. Noen forteller at de antar foreldrene vet at de er seksuelt aktive, men aldri ville snakket med dem om det. Andre har kompiser som holder det skjult for sine foreldre for å unngå skam og straff. En informant forteller at en gutt kan ha kjæreste så lenge formålet er å gifte seg, og at forholdet gjøres «riktig» etter bestemte normer. En av disse normene er å vente med sex og alt forbundet med det til ekteskap og at foreldre har en rolle i valg av partner:

Jeg kunne aldri hatt på en måte, «hei pappa, jeg har fått meg norsk kjæreste». (...) Nei, det ville ikke vært aktuelt. Jeg har ikke testa det, men jeg veit på en måte det (...) Det er lov å ha kjæreste, men foreldrene må gi tillatelse. Det er foreldrene som bestemmer mest.

Flere forteller likevel at de har eller har hatt kjærester. Noen av informantene og deres søstre har hatt majoritetsnorske kjærester og det har vært kjent for familien. Det forklarer de blant annet med at det har vært en endring i foreldrene sine holdninger, og som et

resultat av å ha fått mer frihet med alderen:

Mamma var litt sånn før, når jeg var liten. Hun sa pass på å ikke gjør noe dumt, som du ikke ville gjort. Men nå, liksom, når du blir stor så har ikke de mer å gjøre, skjønner du. Da er liksom deres rolle ferdig.

De ulike erfaringene viser oss at det ikke er en entydig opplevelse av restriksjoner knyttet til det å være seksuelt aktiv og partnervalg blant de vi har snakket med. Mens noen opplever at også gutters seksualitet knyttes til ære og skam og må holde det skjult, så opplever andre få til ingen restriksjoner.

3.2. Vold i familien

Samtidig som fortellingene om foreldrerestriksjoner er sprikende, forteller tilnærmet alle informanter om en oppvekst preget av vold. De forteller at de har blitt utsatt for vold, vært vitne til vold og selv vært utøvere av vold. I dette kapitlet skal vi se på den volden de har blitt utsatt for og vitne til i familien. Vi vil komme tilbake til volden fra andre og den de selv har utøvd i senere kapitler. Volden de har vært utsatt for har vært både disiplinerende og straffende. Det er ikke snakk om enkeltepisoder, men heller en kontinuerlig og tilstedeværende vold.

En forteller om å ha opplevd vold, trusler og drapsforsøk. Han opplevde vold fra faren og den eldste broren, og volden fra eldste bror forsterkes når faren er ute av huset. En konkret episode viser til en situasjon der brødrene har en avtale om å jobbe med skolearbeid hjemme. Når de bryter avtalen, blir de straffet med vold:

[Eldste bror] tok oss med inn på rommet. Vi var tre stykker, og han var den fjerde. Så to av oss skulle holde føttene til han ene, også skulle [eldste bror] slå med kabel. Altså, det var en helt fucka følelse. Når vi gikk inn på rommet, det var tydelig at han skulle ta over papparollen på en måte. Så holder jeg kabelen også sier jeg «gutta, vi er tre, han er én», også ser de andre på meg med fuckface, ikke sant. Og da føler jeg meg jo helt maktesløs, og etter at jeg har sagt det, selvfølgelig kommer han til å banke meg enda hardere.

Informanten beskriver seg som «maktesløs» overfor volden som han blir påført, selv om han har prøvd å vise motstand og bevisst utfordret satte grenser. At broren presser søsknene til å være delaktige i volden som han utøver, ser vi i lys av det informanten forteller andre steder i intervjuet: for broren er voldsutøvelse en viktig del av å være en mann på og måte å vise at en tar ansvar på.

Når en blir direkte fortalt eller gjennom fysiske sanksjoner blir vist hva en kan og ikke kan gjøre, så er dette den mest tydelige måten å forstå grensene på. Det er likevel også andre måter å påvirke på, som ikke er så synlige hverken for dem som er utsatt eller for dem rundt. Det kan for eksempel handle om å påvirke følelser:

Vanligvis så pleide han å slå, men denne gangen så var det en helt annen måte han reagerte på. Han reagerte som om jeg ikke var verdt en shit liksom. Jeg fikk så heftig knekk etterpå, jeg var deprimert i flere uker, jeg bare satt og spilte for å presse ned følelsene (...) Han snakket om meg og sa at jeg er uverdige ... Det gikk inn på meg, så jeg ble heftig deprimert. Jeg tenkte at jeg ikke var bra nok, kanskje skulle jeg gjøre det bedre.

Vold handler om mye mer enn bare slag og spark, den emosjonelle og psykiske volden ser vi her har påvirket informanten mye. Det å bli møtt med nedverdiggende ord som for eksempel «dyr» og «du er ikke verdt en dritt» er noe flere informanter forteller om. Slik ydmykelse påvirker selvfølelsen og selvbilde deres. I en familie ble også «homo» brukt som skjellsord på noe de vurderte som tegn på svakhet. Det ble brukt for å beskrive en mislykket eller mindreverdige mann. En informant forteller hvordan broren aktivt gir han dårlig samvittighet ved å ydmyke han foran andre:

Det ble brukt til å nedtrykke meg på en måte. Hver gang vi spiste mat med familien så ble det nevnt. Hver gang. [Broren min] pleide alltid ta det kronologisk: «du har stjålet, du har krangla med lærerne, du har krangla med elever, du har gjort dét» ... Ja, han skaffa hele tiden de følelsene. I begynnelsen så gjorde ikke det så mye, jeg tenkte ikke så mye over det ... Men etter hvert ble det verre og verre, det gikk inn på meg. Og til slutt så endte jeg jo opp med å bli heftig deprimert, jeg trengte jo hjelp. Så jeg visste faktisk ikke hva jeg skulle gjøre, jeg følte jo at jeg ble kontrollert helt, liksom.

Ved siden av ydmykelsene forteller han hvordan moren og broren kontrollerte økonomien hans, selv når han var myndig. Fra tidlig alder følte han på skam ved å skille seg ut og ikke ha de samme tingene som andre barn på skolen, og for å bli anklaget av foreldre og eldste broren for å slite familien ut økonomisk. Han begynte å samle flasker og pante dem, og etter hvert å jobbe, men moren hadde tilgang til kontoen hans og tok pengene uten hans godkjenning.

Det å se sine søsken bli utsatt for vold har skapt stor frykt og uro hos en av informantene. Faren kastet broren ut av huset fordi han ikke fulgte de religiøse reglene og har blitt *litt mer vestlig*, slik informanten beskriver det. Det ga han et mer bevisst forhold til hvilke sanksjoner normbrudd kunne medføre, og gjorde han bevisst «at jeg ikke skal prøve noe som jeg ikke burde». Det å ha vært vitne til vold i familien er noe flere informanter beskriver:

Det var vold, ja. Men det var ikke vold mot barna. Men det var vold. Han slo til mamma. Og han slo henne foran meg en gang, så måtte jeg slå han tilbake. Så sa jeg «du rører ikke mamma på den måten der».

Å være vitne til vold i hjemmet er også en måte å være utsatt for vold. For en informant

ble det så ille at han gjemte seg sammen med broren i klesskapet for å unnsnippe kranglingen mellom foreldrene og volden moren ble utsatt for.

Det er hovedsakelig fedre og i noen tilfeller eldre brødre som utøver den fysiske volden. Selv i tilfeller hvor faren bor i utlandet, men fortsatt regnes som en del av familien, så er det han som har siste ordet. Også når informanter har vært vitne til vold hjemme er det fedre eller eldste bror som er utøvere.

Det er forskjellige fortellinger om mødre, men vi finner at de i mindre grad knyttes til voldsutøvelse. En informant beskriver forskjellen slik:

Selvfølgelig har min mor av og til knepet eller klapset til meg fordi jeg har vært en drittunge. Men når jeg kom til Norge så var liksom min far en helt ukjent person, jeg hadde aldri sett han før. Og han var voldelig på en helt annen måte, han fikk sånn klikkebølger, han kunne klikke og ta det utover alle. Se min mor bli slått og sånn, det var ...

En annen beskriver mor som ikke fysisk voldelig selv, men at hun tilrettela ved å ta kontakt med eldste sønnen. Slik var hun delaktig i volden broren utsatte informanten for. Mødrene er i flere tilfeller selv ofre for vold. I et tilfelle har moren varslet om vold i hjemme, som har ført til at mannen hennes og faren til barna har blitt sendt ut av landet. At han ble sendt ut blir sett som et svik av flere familiemedlemmer. Moren har ikke innrømmet at det er hun som varslet, men skyldte på de yngre sønnene, noe som forverret relasjonen mellom søsknene:

Alltid når det ble tatt opp så var det, så sa mamma at det var barna som hadde gjort det, fordi hun ville ikke få skylda for å ha solgt mannen sin i den kulturen.

3.3. Komplekse familierelasjoner

Relasjonene til familien er tett sammenvevd med informantenes beretninger om deres liv. Selv om mange historier er preget av utfordringer, har de også trygge og betydningsfulle relasjoner. Et kjennetegn ved de fleste familiene er at de på ulike måter er «splittet». Enten ved at foreldre er skilt, en av foreldrene bor i utlandet, eller ved at de ikke har kontakt med en eller begge foreldre, eller noen søsken. Det er også fortellinger om omstendigheter og familier i endring, og hvordan migrasjon har påvirket dem.

Det er kun en informant som har vokst opp med begge foreldrene og som beskriver dem som gode foreldre. Ifølge han har forskjellene imellom deres og hans oppvekst aldri vært noe hinder for deres relasjon. Også i familier med utfordringer, trekkes enkelte familiemedlemmer frem som de viktigste relasjonene i deres liv. En informant beskriver en forståelse og fellesskap i søskenrelasjonene fordi de deler felles erfaringer:

Om det er noen som virkelig forstår meg, det må jeg nok si er mine egne søsken. De er nok de som virkelig forstår situasjonen, fordi jeg tror at vi alle sliter med det samme, (...), selv om vi ikke prater så mye, så er det jo de som virkelig forstår situasjonen, fordi de har jo også vært gjennom det samme.

Migrasjonserfaringer binder noen sammen, som i dette sitatet. Foreldrenes anstrengelser for at familien skulle få et godt liv i Norge er noe flere anerkjenner og er takknemlige for. Samtidig kan det være en vanskelig overgang og noen foreldre klarer ikke å etablere seg i et nytt land og samtidig være tilstedeværende foreldre som skal hjelpe barna å etablere seg. Migrasjonserfaringen kan da føre til splittelse, som i dette tilfelle:

Det er den sorgen, liksom, hva har skjedd med oss? Hva er det som gjør at familien min, at det kunne ende så dårlig? Tross alt, faren vår måtte jo ofre ganske mye for at vi skulle komme til Norge, og det var jo for at vi skulle lykkes. Og det føler jeg vi på en måte vi ikke har oppnådd, da (...) Noen ganger, jeg føler nesten, kan folk lese det på meg, liksom, egentlig, hvor ødelagt vi er? Eller hvor ødelagt jeg er? liksom, når vi ikke har hatt det til å funke.

Her ser vi både savn og sorg etter det gode familien kunne ha vært, og skammen over å ikke ha lyktes.

For noen informanter er mødre den viktigste personen i livene deres. De beskriver dem gjennom hvilken betydning de har i deres liv eller hva de savner ved mødrenes fravær. De er omsorgspersoner, de som gir emosjonell støtte og viser kjærlighet. En informant beskriver savnet etter moren som ble i hjemlandet, da resten av familien flyktet. Han knytter det til den emosjonelle støtten hun kunne gitt, for eksempel når det oppsto krangler med faren eller i tunge perioder i livet. Ved siden av de geografiske avstandene følger emosjonelle avstander, ulike referanserammer og virkeligheter, som igjen kan føre til frustrasjon og skuffelser.

Mens mødre har et oppdrageransvar og utgjør en emosjonell støtte, er fedre i større grad overhode, veiledere eller rollemodeller. Denne tydelige rollefordelingen preger informantenes fortellinger i tilfeller der den ene forelderen er fraværende, som i denne beskrivelsen av hvordan det var for faren å være en aleneforelder:

Farsrollen han var vant til var nok veldig annerledes enn den farsrollen han skulle ta på seg her i Norge. Generelt i vår kultur, så er det ikke forventet at menn er så deltakende på den måten, ikke sant. Ofte er det kona som passer på barna og tar seg av hjemmet, også jobber mannen. Han er der, men han er ikke veldig direkte involvert. (...) Når vi kom til Norge, så måtte jo han lage mat hver dag, vaske klær, sjekke matpakkene, delta på skolemøtene, alt, ikke

sant. Og i hans hue var det sånn; 'når jeg var i deres alder, så klarte jeg meg selv'. Det ble helt ny rolle som han ikke klarte å tilpasse seg, som dessverre endte veldig tragisk (...). Han forventet veldig mye av oss, og det følte jeg var en viss urettferdighet. Vi kom hit til Norge, vi var fire unger, tre av oss var analfabeter. (...) så forventet han at vi skulle kunne veldig mye, at vi skulle finne ut av oss selv, hvordan ting fungerte. Men det var ikke lett for oss, han ville jo egentlig at vi skulle oppdra oss selv, på en måte.

Sitatet illustrerer hvordan foreldrekompetansen er kjønnset og at det å være forelder i dagens samfunn krever en annen kompetanse enn den faren selv har vokst opp med. Familien var splittet fra før de dro fra hjemlandet, og søsknene ble plassert hos ulike besteforeldre. Når de kom til Norge gjennom familiegjenforening, skulle de bo sammen som en familie:

Han var på en måte en far vi ikke kjente, som vi aldri hadde møtt. Selv om jeg skulle ønske, så fikk vi aldri den søskenrelasjonen. Den var ikke helt der, som vi skulle ønske den var det. Vi var bare en gjeng som ble plassert sånn.

Det er flere informanter som vokser opp med fedre som eneforsørger, og beskriver at de ikke klarer å fylle tomrommet etter moren og hennes rolle. I tilfeller hvor mødre er eneforeldre, uttrykkes savnet etter veilederen og den rollemodellen faren ville vært, hadde han vært til stede:

Faren min var en sterk mann. Foreldrene hans gikk bort tidlig, så han hadde mye ansvar for søstrene sine. Han var sjef for en egneid bedrift i hjemlandet. Så jeg observerte mye. Jeg lærte mye. Også kom jeg til Norge, og jeg var ute etter sånne rollemodeller, kanskje.

Sitatet viser hvilke lærdommer informantene bærer med seg fra barndommen av. Han understreker viktigheten av å være en sterk person som tar ansvar for familien og forsørger den. Samtidig så beskriver han fraværet av faren senere i oppveksten som en av årsakene til hans frustrasjoner:

Jeg så fort at foreldre heiet mer på barnet sitt enn meg og noen andre i min situasjon. Det tvang meg til å få en dårlig, jeg hadde en frustrasjon siden hele barndommen, så jeg gikk og gjorde dumme ting. Mye vold. Jeg satt meg selv fast i vold, blant annet.

Han viser hvordan savnet etter faren utviklet seg til en rekke andre følelser, som sinne og frustrasjon, som igjen førte til vold. En fagarbeider fra fokusgruppene forteller om sin erfaring med familier der far er fraværende, og hvilke konsekvenser det har for guttene sin identitetsutvikling:

Vi ser på disse familiene der far har meldt seg ut eller ikke eksisterer, da går hele ansvaret på guttene. Og de skal være ungdommer samtidig som at de skal utvikle seg, og da kommer psykisk helse inn i bildet. Stort press, stress og mindre mestingsfølelse for at de klarer å få til alt det de har ønske om å gjøre.

Det viser at de unge mennene får mye ansvar de ikke er klar for, og at det har konsekvenser. Det er komplekse familiesituasjoner, med forskjellige forventninger og ansvar.

De kjønnede foreldrerollene og fedre som rollemodeller er nært knyttet til en ide om hva en mann skal være. Der vi tidligere så at opplevde foreldrerestriksjoner ikke var så entydig blant informantene, er til gjengjeld forventninger knyttet til mannsrollen veldig fremtredende

3.4. Forventninger til å være og å bli en mann

Som en mann, som en gutt, det er ikke noe noen trenger å si til deg. Du merker det på deg selv at det er et ansvar, fordi du har siden barndommen hørt at mannen skal være tøff, skal svelge, ikke snakke mye, være den tøffe, ta ansvar.

Forventninger og press knyttet til ansvaret som ligger på dem som menn er noe alle informantene snakker om. Selv om det er variasjoner i fortellingene så er det flere sammenfallende trekk.

Å vise styrke er en forventning som ligger både hos omgivelsene og hos dem selv. Styrken de refererer til er både fysisk (kroppslig) og emosjonell. De forteller om forventninger til være en beskytter, til å skulle klare seg selv, til å ikke vise svakhet og ta ansvar for seg selv, familien og omgivelsene:

Du får mye ansvar, du får mye stress. Du får mye ansvar som du aldri har vært borti, men som du må prøve ut. Det er ikke sikkert du klarer det heller.

Det er en forventning som ikke alltid kommer med noen form for veiledning, og som fører med seg mye ansvar som de ikke alltid er i stand til å håndtere. Flere av informantene beskriver også hvordan de har følt på slike forventninger fra ganske ung alder:

Da begynner de å si, ja han her skal ta over, han skal passe på hus og han skal bli mann i huset. Det begynner allerede sånn. Hvis du ikke er mann i huset, så er det liksom ikke respekt. Du får høre det. Så det er mye forventninger for å være mann i, ja, fra egentlig fra alle forskjellige land. (egen understrekning)

Understrekingen i det foregående sitatet er viktig. Det er knyttet mange forventninger

til det å være en mann på generelt nivå og mannsrollen kan dermed oppleves som ansvarstung for mange. Det kan likevel være særlige omstendigheter som gjør disse forventningene både sterkere, motstridende, og vanskeligere for gutter med minoritetsidentitet. Ved siden av den generelle forventningen må de også forholde seg til foreldrenes forventninger som kan knyttes til hvilke muligheter de har i Norge i motsetning til hjemlandet. I tillegg må de forholde seg til forventninger til menn i hjemlandet, det religiøse eller kulturelle fellesskapet de eventuelt er en del av, og oppfatninger og stereotypier om hva en minoritetsmann er og kan være av majoritetssamfunnet.

Forventningen forvaltes både i familiene, blant jevnaldrende og i miljøer rundt familiene. Blant venner, nabolag og ungdomsmiljø så kan det se ut som disse forventningene i større grad er knyttet til fysisk styrke og å opprettholde respekt, som vi skal komme tilbake til i et senere kapittel. Innenfor familien er det også en forventning til styrke, men det er nærere knyttet til selvstendighet og til å skulle ta ansvar for familien. Dette henger sammen med de ulike rollene kjønnene gir deg i familien, som vi så i forrige delkapittel. Denne selvstendigheten og selvstendigjøringen viser seg i form av forsørgeransvar og det å klare seg:

Det forventes at jeg skal passe på familien, det er jeg som er mann i huset nå ... Det som skjer i huset det går utover meg, det går utover mamma. Hvis jeg tar en beslutning for familien, så tar jeg det vel med mamma og storesøster, så vi kan være enig.

Faren bor ikke lenger med familien, og informanten er den eneste mannen i huset. Han forklarer at han inkluderer mor og søster i beslutninger, men at ansvaret hviler på han. Ansvaret handler i så måte ikke bare om det de gjør, men hvordan de fremstår for andre. For en fagarbeider i fokusgruppen beskrives dette ansvaret som noe som blir sterkere etter hvert som de blir eldre:

Vi opplever med gutter at de i veldig ung alder, så har de veldig mye frihet og det er kanskje ikke så store forventninger til de når de er yngre, men så øker det gradvis. At deres frihet blir mer begrenset jo eldre de blir (...) De møter store forventninger om at de skal ta vare og ta ansvar for familien.

Også volden noen av informantene har blitt utsatt for handler om å påvirke adferd og «danne» mannen. En informant beskriver formålet med volden han ble utsatt for slik:

[Faren min] tar hodet mitt og bare, dunk! Så ble det blackout, det ble helt svart. Og jeg var barn, og han gjorde det med meg liksom. Men sånn var det ikke med søstrene mine. Mot dem var det kanskje et spark, eller en flat hånd. Men med gutta så var det virkelig brutalt da. Og det var fordi de skulle på en måte lage et nytt monster da. Vi skulle liksom være følelsesløse ... Være

den typen som er ganske sterk da, ut ifra hva de mente. Hvis de slo så ble vi sterkere på en måte. De skulle lage en mann, skjønner du, ikke en dame. [Latter]. For det var jo vi som skulle styre livene som kom etterpå da. La oss si at jeg fikk dame, så måtte jeg jo være en mann, jeg kunne jo ikke bli kontrollert av dama. Det ble sett ned på.

Volden han ble utsatt for skilte seg fra volden søstrene hans ble utsatt for. Sitatet viser også hvordan volden skulle «danne» mannen. Det handler om å forme det sterke overhodet som tåler mye. I tillegg så handler det om å reproducere en autoritetsskapende mann der volden står i sentrum, som faren i dette tilfelle forvalter. En informant sier han i perioder handlet på «utagerende måter» og han beskriver seg også som «aggressiv». Denne aggressiviteten blir trukket frem av den eldste broren som en positiv egenskap, og gir ham dermed positiv oppmerksomhet:

For eksempel når vi satt med familien så pleide han å snakke om slåsskampene og måten jeg hadde gjort ting på med en stolthet, på en måte. Han begynte å le, sånn; «ja, vet du hva, han drittungen, han er ekte løve altså, han hadde banka den karen der og den karen der. Han fikk faktisk læreren til å gråte en gang. Jeg begynte nesten å le meg i hjel, men jeg kunne jo ikke det, for det var jo en seriøs samtale [med ansatte på skolen], men han drittungen er helt syk liksom.» Skjønner du hva jeg mener?

Broren refererer altså til slåsskampene hans med en stolthet. Denne positive oppmerksomheten rundt aggressiviteten hans, går inn i det større bilde av hvordan et bestemt maskulinitetsideal reproduseres.

Informantene forteller om en forhandling med seg selv og omgivelsene om forventningene. Eksempelet ovenfor viser hvordan de kan få anerkjennelse når man svarer til forventningene. Andre føler de ikke passer inn og bryter dermed med dem:

Når jeg er med enten venner eller andre, da er det sånn en viss innstilling på hvordan en mann skal være og hvordan en skal oppføre seg. Og da følte jeg bare, okey, kanskje jeg ikke var i den boksen, da.

Både det å svare til forventningene og det å bryte med dem kan ha store omkostninger. En av informantene har mistet en eldre bror til selvmord og knytter det til det presset han opplevde:

Jeg vil si at det er nok det som gjorde at han tok livet sitt. Han passa jo veldig inn i det bildet av en mann faren min hadde, ikke sant. Han var liksom sterk og han prata ikke om følelser. Og i min familie var vi veldig opptatt av hva kommer folk til å si, ikke sant, når vi bodde sammen, hva tenker naboene om oss? ikke sant, snakker folk om oss? Det var, liksom, vi skulle alltid være hysj, hysj, hysj, ikke snakke, når skolen spør, ikke snakke, ikke sant. Han passa jo

til det, så det var nok det som tok livet av han, for det gjorde at han ikke søkte hjelp. Han skulle klare å finne ut av alt selv.

Gjennom informantenes beskrivelser ser vi at rollen de skal passe inn i er både kjønn, heteronormativ⁹ og binær¹⁰. I tillegg til forventningene knyttet til mansrollen er det et tydelig hierarki mellom kjønnene, med like tydelige forventninger til hva en mann ikke skal være. De skal ikke være svake, ikke vise følelser, ikke på noe annen måte vise tegn til å være «mindre mann», og menn er heterofile. Brudd på normer for kjønn og seksualitet, som homofili, blir da noe som avviker fra normen. Det blir noe man «velger» fremfor noe man er. Det beskrives blant informantene som noe «man ikke prater om», og de møter holdninger som at det er noe mindreverdige og feminint, og dermed det motsatte av å være mann.

En informant har selv opplevd på kroppen ubehaget ved å bryte med seksualitetsnormen. Dette kan være vanskelig i seg selv, men i hans tilfelle ser vi også hvordan det å være en del av et minoritetsnorsk fellesskap kan gjøre det ekstra utfordrende. Han beskriver det som å måtte tilpasse seg og holde det skjult for å unngå konfrontasjon. Han bodde et sted med et ganske tett miljø blant folk med samme landbakgrunn, og opplevde seg begrenset av de strenge normene. Når normbruddet ble kjent så ble han veldig synlig i miljøet og det er så belastende at han valgte å flytte:

Det er ikke sånn at jeg har opplevd noe trakassering. Men det var derfor jeg valgte å flytte. Fordi, plutselig var det mange som visste om meg. (...) Selv om ingen gjorde meg noe, så følte jeg at jeg trenger å flytte, liksom. Fordi alle vet om meg og alle snakker om meg.

Ved siden av erfaringen i seg selv er sitatet interessant fordi det viser hvordan belastningen ikke nødvendigvis kommer gjennom ord eller handlinger rettet direkte mot den det gjelder. Følelsen av å være eksponert og ikke akseptert er likevel ikke mindre av den grunn.

■ 3.4.1. Endring og motstand

Det er flere historier som nyanserer bildet vi har sett så langt, og viser hvordan informantene utfordrer forventningene. Noen ganger fører det til mer vold, og noen ganger skaper de endringer i kraft av makten de har gjennom sitt kjønn.

Informanter forteller om at de står opp for mødre som blir mishandlet og prøver å stoppe volden. Noen gjør konfrontasjonen sammen med sine søsken:

⁹ Heteronormativitet betyr at heteroseksualitet og ciskjønn stort sett alltid blir tatt for gitt når mennesker møtes. Heteronormen omfatter de kulturelle og sosiale institusjoner, normer, praksiser og språk som reflekterer at samfunnet og kulturen forutsetter at alle mennesker er heterofile (Bufdir, 2020b)

¹⁰ Binær betyr todelt. Å tenke binært om kjønn betyr å tenke at det bare finnes to kjønn. (Skeiv Ungdom, u.å)

Han skjønnte jo at han hadde mista den makta han hadde når sønnene hans kom opp i trynet hans når han banker moren min, da.

Som vi har vært inne på tidligere så tematiserer og reflekterer informantene over forskjeller mellom forventningene til kvinner og menn. Selv om det varierer på hvilken måte forventningene gjør seg gjeldende, så går følelsen av urettferdige forskjeller igjen. Vi har ikke spurt informantene direkte om deres rolle ovenfor sine søstre, men vi har også sett hvordan flere av dem problematiserer kontrollen kvinner utsettes for gjennom begrensninger av deres seksualitet og deres handlingsrom. En informant forteller hvordan han valgte å bruke makten hans kjønn ga ham til å åpne opp og gi søsteren mer frihet i oppveksten:

Selv om hun var eldre, så kunne jeg være ute ganske sent, mens min søster ... Jeg husker ganger der jeg har løyet og sagt at jeg og min søster skal ut og ake. Så går vi ut og hun går sitt sted, så møtes vi igjen og går inn sammen. Bare for at hun skal få lov til å gå ut.

Noen forteller at deres foreldre har endret seg. Sett fra ståstedet til en informant, så har det ikke vært forskjell i oppdragelsen og grensesettingen til han og hans søstre. Han ser at i hjemlandet til foreldrene så er det stor forskjell, men at han og søstrene ble oppdratt likt og det ble begrunnet med at alle mennesker har lik verdi i islam.

Tidligere i kapitlet har vi vært inne på hvordan også foreldre kan oppleve påvirkning på hvordan være foreldre. En informant forteller hvordan han selv tok det opp:

Jeg har snakket om det der med [foreldrene mine]. Det er så jævlig dritt at man skal passe på hva [naboene] sier [...] Og det føler jeg at mine foreldre òg har begynt å skjønne, at vi ikke skal leve med naboene ved siden av om fem år. Og de har blitt litt mindre, eller de bryr seg veldig lite nå om hva vi gjør så lenge vi gjør bra og riktige ting, som ja, er bra for oss.

På samme måte som at ansvaret handler om hvordan man fremstår for andre, så bidrar informantene også til å flytte grensene for flere enn seg selv når de utfordrer forventningene og normene.

3.5. Oppsummering

Erfaringer med restriksjoner i familien er ikke en entydig fortelling blant informantene: noen opplever ikke kontroll, andre innordner seg foreldrenes forventninger og noen utfordrer. Til gjengjeld har alle vokst opp i familier og/eller miljøer med vold, og med en sterk forventning om hva en mann skal eller bør være.

Ikke minst har vi sett at det finnes flere eksempler på endring, både den som skjer gradvis i noen familier, men også der guttene selv utfordrer normene eller bruker makten

de har i kraft av sitt kjønn for å utvide handlingsrommet til søstre.

Basert på våre data, så fanger ikke negativ sosial kontroll opp kompleksiteten av disse guttenes erfaringer. Derfor er det viktig å se på andre strukturer som betinger deres handlingsrom. I det neste kapitlet vil vi derfor gå inn på ulike former for utenforskap de som synlige minoritetsnorske menn møter.

KAPITTEL 4
RASISME OG
UTENFORSKAP

FOTO: AHMED NISHAATH, UNSPLASH

I forrige kapitlet skisserte vi erfaringer med forventninger, vold og restriksjoner i familien, og hvordan fellesskap og nabolag rundt familien kan forsterke disse. I dette kapitlet skal vi se på ulike former for utenforskap som informantene opplever, og hvordan utenforskapet begrenser deres mulighetsrom og preger deres identitetsutvikling.

4.1. «Gutter uten fremtid»

Disse guttene sliter veldig med troen på seg selv. Og det kommer dessverre mye ifra skolen og deres opplevelser, fordi verdien til en elev blir satt på karakterer. Og dette her er gutter som gjerne ikke får mye hjelp hjemmefra med skolearbeidet. Det er ikke status i miljøet de er i å være god på skolen. Og når de ikke gjerne vet hvordan de legger inn innsatsen selv, og lærerne til slutt ikke orker å legge inn innsatsen hos dem, for det krever mer å se disse guttene. (fokusgruppe)

Når jeg gikk på ungdomsskolen støttet aldri lærerne meg. Det har alltid vært sånn at «du har ikke fremtid», det har jeg hørt siden jeg var barn, «du har ikke fremtid, du er dum, du er dritt, du er tulling, du er kriminell». De har alltid sagt «du ender i fengsel før du er 18». Så ... (informant)

Sitatene forteller hvordan mange unge minoritetsnorske menn blir møtt og sett på skolen. Det at omgivelsene har et dårlig bilde av dem og gir opp å hjelpe dem, gjør at guttene mister troa på seg selv samtidig som de blir overlatt til seg selv. Møtet med skolen er beskrivende for hvordan informantene blir møtt av flere rundt dem. Det er møter preget av stereotypier, misanerkjennelse¹¹ og mangel på respekt. Det får igjen konsekvenser for deres selvfølelse, og at de leter etter andre måter å få respekt på.

Savn etter annerkjennelse på skolen uttrykkes av en av informantene. Kroppsøving var det eneste faget han ble motivert i og gjorde det bra, mens i andre fag følte han at lærerne hadde gitt han opp og at han ikke lyktes. En annen forteller at han til tider ufrivillig deltok i vold, og at skolen ofte kalte på politiet som en måte å «håndtere ham» på. Han knytter disse erfaringene til en stereotypisering:

Også virka det som om grunn av utseendet mitt, på grunn av jeg er en høy utenlandsk gutt og har litt mørk stemme, og ... kan se litt macho ut, så var lærerne sånn ... at jeg ikke har fremtid omtrent.

Det er ikke bare i skolesammenheng de må forholde seg til denne stereotypien. En informant beskriver hvordan den er noe han må forholde seg til hele tiden, blant annet når han beveger seg i det offentlige rom:

¹¹ Misanerkjennelse: Å ikke bli møtt med anerkjennelse og respekt for den du opplever at du er (se Bredal, 2011).

Ja, det har påvirket meg på noen måte. Ikke på store måter, men som for eksempel, hvis jeg går på gata, så er jeg alltid snill og sier hei til alle, men nå føler jeg på grunn av at jeg ser sånn her ut, så må jeg være ekstra snill, så folk skal forstå at jeg er et snilt menneske.

Hans fremtoning blir hans strategi for å motbevise stereotypien han møter. Han må aktivt forholde seg til denne. Dette er et tydelig eksempel på hvordan generaliserte oppfatninger av hvordan synlige minoritetsmenn «er» og presser dem inn i ulike roller som preger dem. Det er en kontinuerlig forhandling mellom å motbevise stereotypien, unngå å bekrefte/forsterke den, eller gjøre opprør. Å hele tiden måtte forholde seg til stereotypien gir dem begrensede muligheter til å utvikle seg selv og sin egen identitet. En helsefagarbeider fra fokusgruppene beskriver det som veldig få alternativer for hva minoritetsgutter kan være:

For majoritetsgutten så er det utallige måter å være gutt på. Men for den synlige etniske minoritetsgutten så vet jeg om 2-3 grove kategorier. Det er den undertrykkende, potensielt kriminelle gutten, så har du den skoleflinke gutten, og så har du den religiøse. Det er få kategorier å falle inn i. (...) og det er få måter å være den gutten du er og finne den identiteten på.

Det er kategorien «potensielt kriminelle» informantene sitert ovenfor blir stemplet i. De kjenner seg ikke igjen i denne og ønsker ikke å være i den. Hvordan de blir oppfattet av omgivelsene påvirker likevel hvilken retning de utvikler seg i. Det påvirker også deres motivasjon og lyst, som er nødvendig for å mestre og fungere på flere områder i livet. Denne informanten forklarer hvordan denne stereotypiseringen påvirket livet hans:

Selvfølgelig hadde det vært annerledes om folk ikke hadde sagt til meg «du klarer ikke det», da vet jeg at jeg hadde fått en bedre følelse. Om folk ikke hadde slåss med meg på grunn av utseendet mitt, så vet jeg at jeg hadde likt skolen bedre. Jeg hadde aldri mislikt skolen. Selv om jeg var en tøff gutt ute, som alle mener ikke kan være smart på skolen, så har jeg alltid vært litt smart på skolen. Men det ble jo ødelagt. Plutselig gikk jeg fra en sekser til en ener. Jeg mista all lyst på skolen, og da ble alt mye, mye hardere for meg.

Denne stereotypien, eller boksen, som flere informanter forteller å bli plassert i forstår vi som direkte knyttet til rasisme i samfunnet. Det handler om en inndeling av mennesker i grupper, basert på deres utseende, kultur eller religion, og en rangering av disse. En slik inndeling medfører en reduksjon av enkeltpersoner til sin gruppetilhørighet, med tilhørende stereotyper om hva de ulike personene og gruppene er og kan være. Konsekvenser av rasisme er synlige både individ- og samfunnsnivå¹².

¹² Om lag 39 % av innvandrere og 47 % av norskfødte med innvandrerbakgrunn har opplevd diskriminering de siste 12 månedene, de aller fleste på bakgrunn av etnisitet, hudfarge og religion/livssyn (Bufdir, 2021b). Personer som opplever diskriminering har en høyere risiko for dårligere psykisk helse. Det å oppleve diskriminering på flere arenaer og gjentatte ganger, øker risikoen ytterligere (Bufdir, 2021c).

Informantene har flere opplevelser med mikroagresjoner¹³ i hverdagen. Det kan være stygge blikk, nedlatende kommentarer basert på hudfarge og antatt landtilhørighet eller religion, så vel som manglende støtte og reaksjoner fra omgivelsene rundt:

For eksempel, hvis jeg skulle hjelpe eldre folk på bussen og sånn. I min kultur så lar vi aldri en som er eldre enn oss bære, det er veldig høy respekt og du er alltid hyggelig og smiler til alle. Også, har jeg opplevd mange ganger at jeg skal hjelpe noen å bære, også hører jeg «jævla neger, stikk av». Også var det en gang jeg sto utafør Kiwi, også var det en dame som sa noe til meg, også spurte jeg hva hun sa, også bare banna hun mye om at jeg var svart og neger og sånn.

Informantene møter slike rasistiske utsagn og handlinger i flere arenaer de beveger seg i regelmessig og tilbringer store deler av dagen. Det kan være på gata, i butikken, på bussen eller på skolen. De kommer både fra fremmede, fra miljøet rundt og fra ansatte eller medelever på skolen. En informant forteller om lærere som behandlet han på en måte som påpeker hans annerledeshet og får ham til å føle seg dum og mindreverdig. Hvis han for eksempel ba om å få repetert noe, så kunne lærere bruke lang tid på å forklare hva ordene betydde som i en antakelse av at språkforståelsen hans er dårligere enn de andre elevene. I ett tilfelle ba han om å få utdypet et tema det ble undervist i av en ekstern foredragsholder, hvorpå læreren brukte hans minoritetsbakgrunn for å forklare for foredragsholderen hvorfor han stilte spørsmålet. Begge er eksempler på situasjoner der læreren fremhever hans bakgrunn og bruker den, om enn ubevisst, for å understreke forskjellen mellom han og andre majoritetsnorske elever.

I skolesammenheng er det også opplevelser med negative og rasistiske kommentarer fra medelever, som i dette tilfellet:

Det var en fyr som sa sånn, «det er normalt å bruke n-ordet her i Norge, fordi de fleste norske gjør det». Også var det en som sa sånn; «muslimske, ja, det går bra, vi kan ha de i Norge, men jeg vil ikke ha de i politikken, jeg vil ikke ha de i Stortinget», eller at «alle svarte folk er aper». Han sa det høyt i klassen.

Denne situasjonen beskriver han som vanskelig å håndtere. Det var belastende at ingen medelever reagerte på utsagnene eller motsa dem, det følte tungt å skulle stå opp mot dem alene og samtidig beskriver han en skam over å ikke ha sagt ifra. Når læreren i dette tilfellet ble gjort oppmerksom på situasjonen og tar det opp med klassen, så ble det nok en situasjon som forsterket ubehaget hos informantene gjennom å bli enda mer eksponert. «Hun prøvde å gjøre det anonymt, men alle forsto at det var meg, fordi jeg er den eneste mørkhudete i klassen».

¹³ Mikroagresjoner er uformelle ytringer og handlinger som utpeker og knytter personer til stereotype oppfatninger om etnisitet, rase, kjønn, seksualitet eller andre sosiale skillelinjer. Vanligvis ligger det ikke en intensjon om å krenke bak, og mikroagresjon skiller seg derfor fra for eksempel utslått rasisme og kvinnehat (Gresgård, 2014).

Eksempelet illustrerer denne forhandlingen vi var inne på tidligere. Ikke bare blir informant utsatt for rasistiske kommentarer rettet mot ham som minoritetsperson og bærer av flere av de identitetene det blir kommentert på. Han står også alene om å måtte «håndtere» det, og de handlingsalternativene han har tilgjengelig vil på ulik måte gjøre situasjonen enda mer belastende: tie og normalisere eller reagere og bli mer utsatt.

Noen informanter har også erfaring med grov rasistisk vold:

Jeg husker en episode da jeg var ganske ung og ganske ny i Norge, jeg var med en kompis. Vi var et sted og lekte. Også brukte vi samme apparater som noen andre. Og de var en gjeng på kanskje seks-syv stykker. De kalte han jævla neger og slo oss. Vi var kanskje ti, de var en del år eldre, så selvfølgelig ga de oss juling. Da var det «jævla utlendinger» og «jævla neger», og, liksom, sånn veldig direkte. Det er kanskje det mest brutale jeg har opplevd hvis man tenker på rasisme.

Vel så synlig som rasistisk vold og direkte kommentarer er hverdagsrasismen¹⁴ informantene opplever. De forteller om ubehaget ved å bli møtt med rare blikk når man går på bussen eller toget, særlig hvis man er flere venner sammen, små kommentarer som å kontinuerlig ikke bli trodd på i sin «norskhet», eller å få underkjent egne reaksjoner på hendelser gjennom oppfordringer om «å måtte tåle mer/såpass». Personene beskriver også en følelse av å alltid måtte kjempe litt hardere, jobbe litt mer og gjøre det bedre enn majoritetspersoner. En informant har fått høre det fra trenerne sine:

De sa alltid «Du må prestere ti ganger bedre enn en nordmann for å være bedre enn han. Hvis du er like god i idretten, så er han bedre enn deg. Hvis han er litt dårligere enn deg, så er han bedre enn deg. Du må prestere ti ganger så godt». (...) Alle jeg møtte på sa det samme, vi må prestere ti ganger bedre. Vi må det for å kunne bli sett.

I disse situasjoner understrekes deres annerledeshet og at det er en forskjell på dem og majoritetspersoner både direkte og indirekte. Selv om eksempelet med treneren kan leses som en anerkjennelse av at det er ekstra utfordrende for en minoritetsperson å hevde seg i møtet med majoritetspersoner, er det samtidig et eksempel på at ansvaret for å skape endring legges på minoritetspersonen selv. Det er deres jobb å kjempe hardere for å overkomme hindrene, og motbevise stereotypien.

Erfaringer med stereotypisering, hverdagsrasisme eller diskriminering går igjen hos de

¹⁴ Antirasistisk senter beskriver hverdagsrasisme som dagligdagse rasistiske hendelser i møte med offentlige myndigheter, bedrifter eller enkeltpersoner. Det er en forskjellsbehandling som bunner i fordommer vi har mot hverandre og stereotyper om hele grupper. Slike handlinger kan være «ubevisste» fra avsenderen, men er likevel rasistiske i sin konsekvens, fordi de understreker eller påpeker en annen person sin annerledeshet.

fleste informantene, tross dette så forstår de og håndterer det på ulikt vis. Mens noen er veldig tydelig på å kalle det rasisme, er andre mer tilbakeholden med å bruke begrepet eller å beskrive samfunnet som rasistisk. Det forstår vi som en konsekvens av både en internalisering, altså at rasismen som informantene opplever blir bygget opp som en indre prosess, og normalisering. Konsekvensen av å hele tiden leve med stereotypien og forhandle innenfor rammene av den gjør at de kan forstå seg selv i det som skjer og i noen tilfeller reprodusere den selv. Når rasismen er en så stor del av hverdagen, så forstås det til en viss grad som en ny normalsituasjon som man manøvrerer i.

De håndterer opplevelsene på ulikt vis, og det viser nok en gang til denne forhandlingen de hele tiden må ta del i: Hva blir konsekvensene av mine handlinger hvis jeg reagerer, eller hvis jeg ikke reagerer? En informant beskriver å ikke ville gi rasistene mer plass enn de allerede har. Det å bry seg om de rasistiske kommentarene eller hendelsene er for ham å gi dem enda mer oppmerksomhet. En annen beskriver det som noe som gir han motivasjon til å bli bedre og å motbevise fordommene.

Andre informanter problematiserer hvordan rasismen har fått større plass i dagligtalen og i det offentlige rommet i Norge de siste årene. De peker på ansvaret som ligger hos media og politikere, så vel som andre voksenpersoner og jevnaldrende. Demonstrasjoner mot islam blir trukket frem som eksempel som noe som skaper splittelse og hat, som gjør integreringen enda vanskeligere. Frykten over at hatefulle ytringer tillates både i det offentlige ordskiftet og i mindre rom og normaliseres, er også noe som bekymrer enkelte informanter. En informant reflekterer over hvilken rolle mediaframstillingen spiller i å danne et bilde av minoritetsmannen:

(...) jeg føler jo også at fra samfunnets side, så er det en forventning til at du skal på en måte bli sånn. Ofte i medier også, føler jeg de lager et monster av deg. Fordi, det er jo ganske fucka greier da, men ... Du er utenlandsk, ikke sant, også blir det veldig mange ting som blir skrevet om utlendinger, ikke sant, så det er på en måte, de skaper et bilde av deg. De sier at «sånn er du», på en måte. Og ubevisst, så gjør det noe med deg, ikke sant.

Bildet som dannes av minoritetsmenn normaliseres også blant majoritetsbefolkningen. Dette kommer til uttrykk gjennom ord og handlinger som reproduserer stereotypien i møtet med eller når de omtaler disse guttene. Også under fokusgruppeintervjuene har vi møtt på uttalelser fra en informant som jobber med målgruppa, som bekrefter de stereotypiske forskjellene mellom majoritets- og minoritetsnorske menn¹⁵.

Det å stadig få påpekt din annerledeshet og bli møtt med misanerkjennelse kan føre til mye stress og frustrasjoner, en følelse av mindreverdighet og til dårligere psykisk helse.

¹⁵ Informanten hadde uttalelser om minoritetsgutter sine kognitive evner, deres for høye forventninger til at de klarer å gjennomføre skolen, og hvordan de ansatte vet at de ikke klarer det og bare venter på at de skal innse det selv. Vi har ikke inkludert noen sitater fra denne informanten ellers i rapporten.

Ikke minst når disse kommer fra så mange forskjellige personer og i mange ulike rom. En av informantene beskriver frustrasjonen og sinnet slike opplevelser skaper i ham:

... men hvorfor liksom må folk ha den meningen. Jeg skjønner ikke, det er det jeg ikke skjønner, hvorfor må folk ha den meningen, vi er fuckings mennesker. Bare fordi jeg har en annen hudfarge, hva er du mer verdt enn meg liksom?

Vi så i forrige kapittel hvordan flere av informantene møter sterke forventninger til mansrollen. Når de i tillegg møter denne stereotypien som definerer dem som minoritetsmenn, blir det fort en konflikt mellom de ulike forventningene og mulighetsrommet blir veldig trangt. De er selv undertrykt og hvis de ikke lykkes med å passe inn i de få kategoriene som er tilgjengelig for dem og mangler trygge personer rundt seg, så er det både mye sinne og frustrasjoner som skal kanaliseres. Som en informant fra fokusgruppene sier det:

Det er ekstremt frustrerende å være 19 og stemplet. Dette kobler jeg også litt til SIAN og det som skjedde under demonstrasjonene¹⁶. Det blir mye aggresjon. Likevel skjønner ikke folk hvorfor de er sinte.

En annen informant forteller hvordan det å møte krenkelser på så mange områder har gitt han få andre alternativer enn å aktivt kreve respekt gjennom vold:

Det fikk meg til å slåss mye. Jeg følte at det ikke var rettferdig verden. Det var ikke rettferdig. Det var ikke rett. Jeg fikk ikke retten min. Så jeg måtte ta retten min. Og det skal ikke skje, det skal egentlig være rettferdig. Vi bor i en litt urettferdig verden. Og da følte jeg siden barndommen at jeg vil forandre noe i denne verden.

Det er en kjent sammenheng mellom ungdoms hjemmemiljø, relasjoner til jevnaldrende og egen deltagelse i risikoatferd. Som vi ser av sitatene ovenfor er sinne og frustrasjon en nærliggende reaksjon over rasismen de møter. En annen beskriver hvordan han har utagert mot andre og var involvert i vold på skolen.

Det var noen barn der som jeg kunne bare føle den vibben, at han ikke aksepterte meg. Det var de folka jeg var ute etter, det var de folka jeg ville mobbe, skjønner du? (...) Det var en som hadde veldig mange rasistiske tanker, angående det med utenlandske folk og kriminalitet. Så han så på meg som en helt sånn, fucka person da. Så da ga jeg han forventingen han ville ha da, på en måte. Det føltes som om han forventet at jeg skulle gjøre noe fucka, skjønner du?

Her reflekterer han over hvordan hans utagering på mange måter bidro til å reproducere

¹⁶ Eksempelet viser til en rekke motdemonstrasjoner mot SIAN i flere større byer høsten 2020. Politiet brukte tåregass mot demonstranter og flere titalls ble anholdt, også mindreårige og mange av dem med minoritetsbakgrunn.

og bekrefte den andre personen sine stereotypier av synlige minoritetspersoner. Den eneste kanalen som fremstår som tilgjengelig ender opp med å «slå tilbake på dem selv», som igjen kan forsterke sinnet og frustrasjonen.

Stereotypiene og rasismen de møter i storsamfunnet presser dem inn i roller de ikke ønsker eller har valgt selv og legger sterke begrensninger på dem. Men det er også andre former for utenforskap som bidrar til å forsterke denne begrensningen, som deres sosioøkonomiske bakgrunn.

4.2. Økonomisk utenforskap

Da begynte livet å gå mer og mer nedover ... Det er ganske stort press på merkeklær, ganske stort press på status, på hvilket miljø du henger i, og alle de type tingene der. Den egoismen alle hadde og alle sånne ting, gjorde jo at jeg rett og slett ble lei av livet. Jeg tenkte, jeg får ikke engang bestemme skole jeg går på, jeg får ikke bestemme hvilken linje jeg skal gå på.

Sitatet viser presset informantene opplever fra flere hold. Han beskriver press blant ungdom om å ha de rette tingene, som ikke var tilgjengelig for han. Samtidig opplever han et sammenfallende press om økonomi, skolevalg og hvordan være ungdom.

Det å leve i familier med vedvarende lav inntekt er en risikofaktor både for vold, psykisk og fysisk uhelse, og lavere deltakelse i samfunnet. Selv om fattigdom ikke var et tema i samtalene med informantene, kommer likevel et sosioøkonomisk utenforskap til syne gjennom deres beskrivelser av oppvekst, bosted og møter med andre. En informant beskriver hans erfaring med et økonomisk utenforskap i møte med jevnaldrende:

Når folk snakker om sånn penger og sånt, så har jeg egentlig ikke mye å si. Når noen venner sitter og diskuterer, så bruker jeg å være stille (...). Ja, ny klokke, ny telefon eller noe sånn der. Da føler jeg meg litt utenfor.

De ser hva de selv ikke har i andre og gjennom det blir de bevisste forskjellene. En informant beskriver *forskjeller som ble større og større*, hvordan han fant strategier for å møte denne utfordringen, og hvilke konsekvenser det hadde:

Jeg husker jeg kom til ungdomsskolen, jeg hadde jo ikke mobiltelefon, alle de andre hadde det. Og hver gang så ble jeg jo spurt om sosiale medier. Men jeg hadde jo ikke mobiltelefon, så jeg måtte late som, spille den rollen som at jeg ikke liker mobiltelefon, [latter], fordi du vil jo ikke bli sett på som en outsider. Det endte opp med at jeg følte sånn pressure da, jeg havnet i et miljø der det var folk som stjal og den slags ting da.

Hvor en bor og hvilke økonomiske ressurser en har tilgang på har mye å si for hvilket tilbud en har mulighet til å benytte seg av, og hvilke muligheter en har i en

selvstendigjørende prosess som ungdomstiden er. Informanter fra hjelpeapparatet understreker også hvordan mange utfordringer guttene møter må forstås i en kontekst av klasse og økonomi:

Veldig ofte handler det om at minoriteter generelt i Norge og mange steder har dårlig økonomi, som gjør at gutter i tenårene blir veldig avhengige av familien (...) Det er så få alternativer, det er så mye fattigdom. Det er så lite nettverk som du kan bygge på og komme deg til et bedre sted livet, disse tingene ser jeg igjen. Strukturen blir veldig viktig.

Sosioøkonomisk utenforskap og rasisme er strukturer som påvirker informantene. De er også til en viss grad sammenfallende og ofte gjensidig forsterkende. Som konsekvens blir den allerede begrensede boksen de har for å utvikle seg innenfor, enda mindre. Den økonomiske situasjonen og bosted kan også forsterke stereotypiene om minoritetsnordmenn. Manglende nettverk som kan bidra til å hjelpe dem ut av dårlig økonomi, gjør dem fastlåst i situasjonen.

Andre konsekvenser av sammenfallende former for utenforskap er hvilke muligheter en har for å trygge egen økonomi. Manglende økonomisk trygghet eller ønske om mer økonomisk frihet var for noen en årsaksforklaring til å begynne med kriminalitet:

Mange tror kanskje at det er noen som selger dop i dag for å kjøpe seg nyeste jakka, men det er ikke alle som er sånn. Noen gjør det for det er ekstremt mye press på det. De har gjeld, det er for mye for dem. Kanskje jeg, vi, nå, kan sette oss ned og tenke, okey, hvordan skal vi gjøre det? Men som en ungdom, du vet jo ikke, du vet ikke noe, det er bare for mye for hodet, også er det jo, for den klagen hjemme er, ja, start å jobbe.

Informanter beskriver kriminalitet som et resultat av stress og press knyttet til forventningene de møter, eller som eneste mulighet til å få en bedre økonomi. De foregående sitatene viser en mangel på personer som kan hjelpe dem. Når de ikke er kjent med andre muligheter, ikke vet hvor de kan få hjelp, og ikke blir sett av voksenpersoner rundt, så blir kriminalitet en tilgjengelig mulighet.

En informant knytter rus til vanskelige bosituasjoner, som er nært knyttet til økonomisk utenforskap:

Men det forandrer ikke på at ungdommen ikke har en dritt å gjøre, og finner rusen som sin beste venn. Det er mangel på ting å gjøre, enten fysisk aktivitet eller bare et sted å kunne henge. Fordi når vi vokste opp i sånne kommunale boliger, så var det jo ikke rom for å, liksom, ha med seg tre kompiser på besøk og spille FIFA. Mens alle de andre norske kunne gjøre det når som helst, de hadde egen kjellerstue.

Flere informanter forteller om en oppvekst der man har flyttet mye, mellom flere kommuner eller bydeler. Dette kan ha med jobbsituasjon å gjøre, med tilgang på kommunale boliger eller generell tilgang på leiemarkedet. Uavhengig av den enkelte families historie, så vil det å flytte mye på seg ha konsekvenser for deres mulighet til å bygge nettverk og tilhørighet. Det å begynne på en ny skole, eller det å flytte til et nytt sted, beskrives som å bli testa og presset som «den nye». Man må gjennomgå noen utfordringer for å vise hvor sterk, eller svak, man er:

Som ungdom når du flytter til nytt sted, får nye venner. Spesielt som en gutt blir du testa. Hvem er den personen? Hvert sted du går, ungdommene der, barna der, tester deg ved å være slem. På den måten kan de teste deg for å se hvor sterk eller hvor svak du er. Da må du svare tilbake, følte jeg den tiden. Hvis ikke ble jeg spist. Så jeg bare attack zone, attack zone, attack zone. Forsvarsmodus hele veien, hele veien. Gir meg ikke og slåss ...

Fra å gå fra et trygt miljø der alle kjente hverandre, var informanten plutselig over i en annerledes tilværelse og hverdag, der han følte seg tvunget til å slåss. På et nytt sted må man hevde seg og vinne respekt på nytt. Ingen ønsker å være den som er svak. Fysisk styrke er en måte å bevise seg verdig respekt.

Bosted er et utgangspunkt for å bygge fellesskap gjennom nærhet til hverandre. Ved siden av bositasjonen knytter en informant fellesskapet til det at naboene også delte et sett felles erfaringer. Han legger blant annet deres migrasjonshistorie og det å ha kommet til Norge på omtrent samme tid til grunn. Det er på mange måter beskrivende for mye av det informantene beretter om. Mange av deres utfordringer er allmenne for ungdom eller for menn. Samtidig så er de personer sammensatt av mange identiteter: alle kommer fra familier med en migrasjonshistorie, flere av dem har selv vært på flukt, alle har synlig minoritetsbakgrunn. Dette er alle ulike identitetsmarkører, eller lag, som på ulike måter kan forsterke utfordringene guttene møter, eller skape ytterligere utfordringer.

Bosted kan samtidig være en kime til utenforskap. Flere informanter beskriver, som vi har sett, en økonomisk vanskelig situasjon. Det medfører at de ofte har bodd i levekårsutsatte områder¹⁷ sammen andre med tilsvarende migrasjonshistorie. Dette henger sammen med de begrensninger rasisme og stereotyper har på økonomiske muligheter og vice versa.

Informanten ovenfor beskriver også en negativ dimensjon ved bomiljøet. Det er en del

¹⁷ Innvandrerfamilier er overrepresentert i lavinntektsgruppen og opplever større grad av materielle og sosiale mangler. De har også dårligere levekår på områder som sysselsetting, arbeidsforhold, boligstandard, økonomi, helse og sosial kontakt (Thorsen, 2019). Innvandrere har også mindre sansynlighet for å bli kalt inn på jobbintervju sammenlignet med majoritetsnordmenn, og flere opplever diskriminering i arbeidslivet. Dette er viktige faktorer for å forstå deres økonomiske situasjon (Bufdir, 2020c).

rus som en konsekvens av blant annet manglende tilbud og muligheter for ungdom. Han finner altså et fellesskap i deres felles historie og erfaringer, men at dette fellesskapet også balanserer på grensen mellom de konstruktive og destruktive.

Utenforskap er både konkret og strukturelt. De ulike fellesskapene som informantene inngår i har vært konstruktive og ødeleggende, og noen ganger begge to samtidig. Det handler om hva som binder folk sammen og hvordan fellesskapene oppstår, men også 'overlever'. Informantene opplever utenforskap og diskriminering på noen arenaer, og får annerkjennelse, tilhørighet og fellesskap på andre.

Noen av informantene har havnet i belastede miljøer. Dette forstår vi som fellesskap som har blitt til som en konsekvens av utenforskapet. Utenforskap blir den samlede faktoren for flere personer i tilsvarende situasjon eller miljø. En av informantene knytter det både til mangelen på ting å gjøre og til miljøet i nabolaget:

Der var det en gjeng med litt eldre gutter som gjorde ting som var ulovlig og sånn, og vi så opp til dem. Jeg tror det er sånn når du bor i kommunalblokker, uansett om det er i Oslo eller Nord-Norge... Vi synes det var kult det de holdte på med. Så vi begynte å stjele litt på butikken. Det var en som lærte oss å tjuvkoble mopeder, så vi gjorde det. Det begynte med sånne små ting som for eksempel å stjele en energidrikk på butikken, gå på aktivitetshuset og stjele panteflasker, til litt mer alvorlige ting at vi faktisk gikk i lommene på folk og tok mobiler og penger hvis de hadde det.

En informant knytter utenforskap til sinnet og frustrasjonene han følte på både gjennom å ikke høre til, og følelsen av en veldig urettferdig verden. På spørsmål om hvordan han havnet i et voldelig, kriminelt og rusbelastet miljø, svarer han «Flere som meg med hat som fant hverandre».

Flere av informantene finner et fellesskap knyttet til slåssing. Enten organisert gjennom ulike typer kampsport, eller uorganisert mellom gjenger. I miljøer preget av slåssing har det også vokst frem en sterk forventning om å forsvare kompisenes og vennegjengens respekt og å ikke miste ansikt ovenfor hverandre. Ved siden av å reprodusere forventningen og presset seg imellom, så ender de som minoritetsnorske gutter opp med å reprodusere stereotypien om «den voldelige, potensielt kriminelle».

I fokusgruppeintervjuer snakket de også om hvordan unge kan finne tilhørighet i dårlige fellesskap:

Hjemme tror de ikke at de kan gjøre det godt, på skolen tror de ikke at de kan gjøre det godt. Og der de finner mestringen, der de finner tryggheten og det sosiale nettverket, det er dessverre i de utrygge miljøene som er enten det kriminelle, rusmiljøet, eller de skaper sitt eget fellesskap, men det blir på siden igjen av det som er det gode i skolen eller det gode i samfunnet generelt.

I en oppvekst preget av vold, sterke forventninger til den sterke mannen, og å bli møtt med hat, krenkelser og mindreverdigheit av omgivelsene rundt, er det ikke mye rom for å finne sin plass, og dette fører til sinne. Den samme misanerkjennelsen gir dem lite rom for å få utløp for dette.

I flere sitater har vi sett hvordan de selv føler de følte seg presset til å bruke vold. En informant forklarar det med at han ikke hadde noe valg: han hadde droppet ut av skolen, han slet økonomisk og måtte selv finne ut av livet i Norge. Han stod alene med ansvar og mye press, men ingen støtte.

Du vet, det er mangel på folk som bryr seg i samfunnet. Folk fra skolen, lærere, you name it. Som virkelig bryr seg og tar ansvar. Så jeg følte vi bare ble pressa til å gå gjøre noe.

4.3. Oppsummering

Rasismen og utenforskapet de unge informantene opplever kan både forsterke forventningene og restriksjonene de opplever i hjemmet og nære relasjoner eller det kan skape nye forventninger og et ytterligere press. Det snevrer ytterligere inn rommet for hvem guttene «har lov» til å være. Å bli møtt med misanerkjennelse skaper frustrasjoner og sinne over å ikke ha sin plass og den uretten de blir utsatt for. Sinnet binder dem sammen, og de knytter fellesskap rundt dette. Flere av disse fellesskapene balanserer på grensen mellom de konstruktive og destruktive. Der utagering og vold blir sett på av informantene som noe de blir presset, ledet eller tvunget til, leses det av majoritetssamfunnet som en bekreftelse på de eksisterende stereotypiene. Begrensningene, presset, forventningene og volden beveger seg i så måte i en runddans som har konsekvenser for informantenes psykiske helse.

KAPITTEL 5
PSYKISK HELSE

Huff. Jeg har ikke psykisk helse, men jeg har, hva skal jeg si, jeg har mye å tenke på. Jeg skal ikke lyve til deg, jeg har altfor mye å tenke på. Veldig mye stress. Vet ikke hva jeg vil skjønner du.

Hvordan vi forstår vår psykiske helse og hvilket språk vi har for å snakke om den varierer. Informantene våre bruker ikke psykisk helse for å beskrive de psykiske belastninger og utfordringer de har hatt. Det er begrep flere distanserer seg fra. De er likevel bevisste sine følelser og hvordan de forholder seg til dem, som innledningssitatet illustrer. I dette kapittelet vil vi se hvilke psykiske belastninger de har opplevd som konsekvens av restriksjoner, vold og utenforskap. Vi skal videre se hvordan de håndterer disse belastningene og hva slags hjelp de har fått.

5.1. «Du føler deg helt fucka»

Overskriften kommer fra en informant som beskriver tida etter at han brøt med familien. Han var mye alene, og det var en kontrast fra tilværelsen i en storfamilie. Når den familien man opplever seg som en del av ikke lenger er der, så brytes noe grunnleggende i personens hverdag og sosiale struktur. Dette kan oppleves mer dramatisk dersom man ikke har andre trygge fellesskap eller ikke føler seg velkommen i majoritetssamfunnet. Tida etter kjente han på følelser knyttet til bruddet, men også volden og ydmykelser som førte til det. Han har fått diagnose posttraumatisk stresslidelse (PTSD), angst og depresjon:

Jeg føler at all energien og den gleden og alt det jeg hadde sakte, men sikkert ble helt borte. For et år siden brøt jeg med familien. Det har blitt litt bedre nå. Veldig få ganger så kan jeg føle litt av den gløden. Men ikke alltid. De fleste dager så føler jeg meg så fucka at jeg ikke kan gå opp fra senga. Du føler deg helt fucka, det er veldig vanskelig å forklare hva depresjon er. La oss si at noen slår deg, du får smerte også er det ferdig, men depresjon er helt annerledes. Det gjør til og med vondt i hårstråene utover her liksom. Det er en helt forferdelig type smerte.

Informanten beskriver hvordan han har kjent på glede og hatt en *glød* og det ble veldig synlig for ham da det forsvant. For å vise hvor smertefullt depresjonen er velger han å sammenligne det med fysisk vold, noe han har erfaring med.

Å være mye alene når man har det vanskelig eller føle seg ensom selv om man har folk rundt seg er noe flere informanter beskriver, men på ulikt vis. En forklarer ensomhet som et resultat av det individualiserte samfunnet vi lever i. Han sammenligner det med andre, mer kollektivt orienterte miljøer, som for eksempel moskeen. Noen er ensomme som konsekvens av foreldrerestriksjoner knyttet til fritid og vennerelasjoner, mens andre beskriver det som en konsekvens av å ikke bli inkludert av andre:

Jeg er alene hjemme ofte. Jeg blir ikke inkludert av venner, så jeg ender opp med å være alene hjemme. Og jeg er redd for når sommerferien starter, at jeg kommer til å være alene nesten hele sommerferien.

Ensomhet kan også være konsekvens av vanskelige opplevelser. En trekker seg tilbake og omgås lite med andre fordi selvtilliten hans har blitt dårligere på grunn av vold i hjemmet. For en annen kommer ensomheten av oppbrudd og flytting mellom ulike barnevernsinstitusjoner i forskjellige byer. Det er en tung bagasje de bærer med seg og må forholde seg til, samtidig som de ønsker å fungere normalt.

Det å tilbringe mye tid alene fører til at en har mye tid til å tenke på det som er vanskelig eller må finne strategier for å distrahere tankene. For en informant var en periode så utfordrende at han begynte å snakke med veggene, og måtte ta tak i seg selv for å bryte med et destruktivt mønster. Det å kjenne på vonde følelser over lengre tid, kan bli overveldende og vanskelig å håndtere. Flere informanter forteller om en uro i kroppen:

Du blir sliten, du vil bare få roen i din kropp, du vil bare komme deg litt vekk, bare slappe av, bare tenke ting kan bli bedre. Men den tiden har liksom ikke kommet for meg.

For å få tilbake roen må man jobbe med det som forårsaker uroen. De fleste informanter vi har snakket med har ikke bearbeidet de vanskelige erfaringene, og uroen de beskriver får konsekvenser i hverdagen deres. Den har blant annet ødelagt søvnen på nettene og gjort det vanskelig å stå opp på morgenen. Det kan være at traumer knyttet til krig og flukt kommer tilbake som drømmer om natta, eller at det er for mange tanker som gjør at de ikke får sove. En informant slet med å sove og dermed også med å komme seg opp i tide til skolen. På grunn av det mistet han mulighet til å få karakterer og vitnemål. Det er flere som beskriver hvordan uroen gjorde det vanskelig å lykkes på skolen.

Jeg har aldri vært en skolegutt. Jeg var en veldig urolig gutt. Jeg klarte ikke sitte mye ned og sånt. Jeg var veldig redd og veldig usikker på meg selv. Fordi jeg har flyttet til et helt nytt land, alt er nytt for meg. Jeg kjenner ikke de folkene, det blir liksom urolig for meg. Jeg blir liksom redd.

Uro knyttes til bekymringer. Det å ha mye å tenke over, bekymringer for framtida, bekymringer for familiemedlemmer som fortsatt er i hjemlandet, i voldelige familier eller i fosterfamilier, forårsaker u håndterbare bekymringer. Disse bekymringer forsterkes av å ikke ha trygge voksne som kan hjelpe en gjennom det.

I tillegg til uro, er sinne fremtredende. Flere forteller om sinne over urett de blir utsatt for, hat og til og med hevntanker som de *ikke klarer å få vekk*. Uroen og de vanskelige følelsene forplanter seg i kroppen, som en beskriver på følgende måte:

Mye vold, mye vold, frustrasjon som du ikke vet hvordan du skal få ut. Det var en mangel på kommunikasjon hjemme, fordi jeg vokste opp uten far. Så da er det ikke like lett for deg å åpne deg, for du må være mannen i huset ... Mange ungdommer, barn, eller eldre vet ikke hvordan de kan få ut frustrasjonen. Så det blir til et hat. Og det hatet kan utvikle seg til sjalusi.

Her trekker han en parallell mellom følelsene og handlingene hans. Frustrasjonen blir til vold. Samtidig knytter han det til forventningene om å være mann i fraværet av en farsfigur, og hvordan det gjorde det vanskeligere for å snakke om frustrasjonen.

Flere av informantene beskriver hvordan de føler utrygghet eller mistillit til folk rundt seg. Mistillit preger deres relasjon til andre mennesker. Noen mener til og med at de har det bedre når de er alene enn sammen med andre fordi de ikke kan stole på folk eller at de må være på vakt hele tiden, se rundt og fram og tilbake, og ikke ha tillit til noen. Deres mistillit er knyttet til det de har opplevd i familien, oppvekstmiljøet og storsamfunnet, men det handler også om erfaringer de har med hjelpeapparatet eller andre ansvarspersoner som skulle hjelpe dem. Vi kommer nærmere inn på dette mot slutten av kapittelet.

Materialet vårt viser gutter som bærer på mange traumer, vonde erfaringer og smerter. Vi skal nå se nærmere på hvordan de håndterer de psykiske utfordringene de har opplevd.

■ 5.2. Hvordan har de håndtert sine psykiske belastninger?

Informantenes erfaringer vil være med dem og prege dem gjennom livet. De forteller om ulike strategier til å forholde seg til og håndtere de psykiske helseplagene de har opplevd eller lever med. De ulike strategiene kommer med både utfordringer, omkostninger, men i noen tilfeller også muligheter.

■ 5.2.1. Å legge følelser i en skuff

Det som er ubevisst, det kommer til å være med deg resten av livet. Alle de følelsene. Det kommer til å påvirke deg på en helt annen måte [...] Det er veldig mange som ikke utvikler sin bevissthet fordi de er for redde til å bevege seg inn i den verden, for når du kommer dit, så kan du bli enda mer deprimert og sånn. De fleste tar veldig mye av [det de har opplevd] og legger det i en skuff og lukker den. For å få den gløden jeg vil ha tilbake i livet, så har jeg gått mer og mer gjennom de tinga som er i skuffen.

De færreste vi har snakket med har fått profesjonell hjelp til å bearbeide det de sliter med. Som informanten påpeker i sitatet over, kan det å nærme seg det som ligger i ubevisstheten være både vondt og vanskelig, og uhandterbart å gjøre alene.

Vi så tidligere hvordan noen informanter har isolert seg med de vonde følelsene og erfaringene. Andre har ikke hatt noen som de kunne ha snakket med. De få som forteller at de har hatt noen å snakke med blant venner eller familiemedlemmer, nevner i hovedsak enkeltpersoner og episoder. De har ikke nødvendigvis hatt personer som har fulgt dem opp og kan hjelpe dem videre. Andre igjen velger bevisst å ikke snakke om det:

Jeg tror ikke på sånn der snakking og sånn der, jeg liker ikke å snakke om det, så jeg prøver å unngå å snakke om det. Hvis jeg snakker om det så tenker jeg på det mer og mer og mer ... Det gir meg dårlig selvtillit, sånn dårlig inni meg, dårlig, trist følelse.

Hans opplevelse er at det ikke nytter å snakke om vonde følelser da det bare fører til større belastninger. Å ikke snakke blir dermed en strategi for å unngå de vanskelige følelsene, ikke gi de mer plass enn de fortjener, eller fordi det er ting som har skjedd i fortiden det ikke er noe de kan gjøre noe med.

Å holde følelsene på avstand krever også sine strategier. I tillegg til å ikke snakke, er det å være sammen med andre en måte å unnsnippe tankene på. Det er en arena hvor informantene slipper å forholde seg til alt det han har opplevd, og en frisone han ikke ønsker å ødelegge. En annen strategi informantene forteller om er å sette sine følelser opp mot hva andre opplever, slik at det fremstår som mindre stort:

Når jeg føler meg veldig lei meg, så prøver jeg på en måte å tenke at folk har det mye verre enn meg. Det er folk som sulter, det er krig i verden og sånn, jeg prøver å tenke på det.

Det å relativisere sin opplevelse kan være en forsvarsmekanisme for å gi seg selv mer ro og slippe å forholde seg til det som kan virke uhåndterbart:

Jeg vil si jeg har hatt en ganske sterk mentalitet, da, eller psykisk helse. Det var ett år jeg hadde det veldig slitsomt, (...) jeg følte at jeg gikk i veggen. Men jeg klarte meg gjennom det ... Men det er nok, siden jeg har hatt søsken som har slitt med psykisk helse, så følte jeg at det egentlig gikk greit. At broren min valgte å ende sitt eget liv, det var jo et slags vendepunkt for meg, fordi det var jo noe vi aldri kunne se for oss. Han var jo den sterkeste av oss, han hadde mange venner, og hadde et visst liv. Det så vi jo, det endte jo han. Også hadde jeg søsken som også prøvde, men som ikke gjorde det. Også har jeg en som har slitt med rusmisbruk. Jeg føler at det har alltid vært der, men for meg, personlig, har jeg klart meg veldig fint.

Sitatet illustrer hvordan «å ha det bra» er relativt. Så sterke opplevelser av tap vil prege en person. Hvis man sammenligner med søsknene sine dramatiske skjebner, så har denne informantene klart seg forholdsmessig bedre. Sammenligningen kan da være en

måte å finne takknemlighet over det som, tross alt, har gått «bedre». Samtidig så er det ingen tvil om at han selv har gått gjennom vanskelige perioder og opplevelser. Det å underkjenne disse følelsene, uavhengig om andre har større utfordringer eller ikke, kan gjøre det vanskeligere å ta tak og jobbe med dem, som igjen kan ha sine omkostninger.

Uavhengig av om de ønsker å prate om sine psykiske belastninger eller ikke, så er det noe de må forholde seg til. Det blir nok en forhandling med dem selv, de mestringsstrategiene som er tilgjengelig for dem, og ikke minst hvordan det vil påvirke dem og omgivelsene. En informant sier at han vet hvor vanskelig det er å forholde seg til problemer, og vil derfor ikke belaste andre med dem:

Med tanke på at jeg vil det beste for folk rundt meg [...] Når du kommer med en eller annen dårlig greie, så har ikke de det så bra lenger, og det fører til at du ikke har det bra. Grunnen til at jeg ikke liker å gi så mye oppmerksomhet på de følelsene, er at jeg gir heller oppmerksomhet til de andre sine følelser.

Dette forstår vi som en form for omsorg for andre. Å ikke snakke om det de har opplevd, uavhengig av hvorfor, handler også om en sårbarhet man ikke tør å slippe andre inn i. Denne sårbarheten forstår vi i forlengelse av en mistillit til mennesker og deres evne til å kunne gjøre noe med det. Ikke minst ser vi det i sammenheng med forventningene de møter til mannsrollen. Selvbeherskelse og hvordan de fremstår for andre blir viktig for dem:

Jeg har jo i perioder vært deprimert og slitt og grått på rommet alene, selvfølgelig, det har jo vært, ja, tider der det har vært det eneste jeg har gjort, liksom. Men sånn, egentlig, hvis du spør andre, så er jeg stort sett blid og glad, tror jeg. Prøver å ikke vise det til folk. Selv om jeg er dritdeprimert så, ja, går jeg på skolen også stiller jeg opp med et smil og sånn, men med en gang jeg har tid for meg selv så er det jo kun det jeg tenker på, for det er det som plager meg.

Flere informanter forteller hvordan de opplever de at de fremstår og fungerer som normalt i møte med andre selv når de har det vanskelig selv. De gjør det «riktige»: de er til stede på skolen, de fremstår som glade, de tar på seg en fasade. For noen er denne selvbeherskelsen også en strategi for å bevise at omgivelsene tar feil. De beskriver det som erfaringer som har gjort dem sterkere:

Erfaring. Det jeg har gått gjennom. Livets skole, gatas skole. Jeg har lært mer på gata enn på skolen. Jeg sverger [...] Jeg vokste opp og lærte mye, også kom flukten, og jeg lærte mer. Her i Norge har jeg blitt mer voksen. Det er bra, det er ikke dårlig. Det er bedre enn å bli født med gullskje i munnen og ikke vite noe.

Motgangen han møtte i oppveksten ble hans drivkraft for å motbevise forventningene fra

omgivelsene. Her ser vi igjen hvordan selvbeherskelse blir en strategi for å vise styrke og bli bedre. Vi ser det i sammenheng med at flere informanter aktivt må forholde seg til stereotypiene og fordommene de møter. Konsekvensene av å reagere og utagere kan gjøre utfordringene enda større. Samtidig kommer det å ikke ville bry andre og dermed ikke be om hjelp med noen omkostninger:

Jeg merker jo det selv, at jeg ikke snakker om det. Selv om jeg har kjæreste, så gjør ikke jeg det. Jeg kan fint holde det inni meg. Men sprenger jeg en dag, så kommer alt ut. Jeg prøver å holde meg så lenge som mulig, men jeg vet at én dag, så kommer det til å komme ut. Men du prøver jo å holde det så lenge som mulig.

Uavhengig av hvilke strategier de velger for seg selv så forholder de seg til følelsene og konsekvensene av det de har opplevd. Her ser vi hvordan informantene reflekterer over hvordan hans valgte strategi kommer med en begrensning. Ikke minst ser vi en anerkjennelse av at det er følelser og erfaringer som er til stede og som kommer frem på ett tidspunkt. Denne selvbeherskelsen blir noe som også sliter på informantene.

Selv om de fremstår som «normale» i de fleste situasjoner, så har vi sett hvordan de beskriver uroen de bærer i kroppen. En annen konsekvens kan være flashbacks om deler av deres liv som dukker opp i uforventede situasjoner, noe flere informanter forteller om. For en informant skjedde det under et jobbintervju:

Da fikk jeg veldig mange vibes om ting som har skjedd med meg i familien og alt det der. Så jeg begynte rett og slett å grine. Tenk deg, helt random, så av og til kan følelsene dukke opp uten at du har noe kontroll på det.

Det koster å forholde seg til det man har opplevd, og som vi har vært inne på kan det i en periode føre til at man har det enda vanskeligere. Opplevelsene informantene bærer med seg er også noe man kanskje ikke blir bevisst på før en blir eldre:

Når du er så liten når du opplever alt det der, kanskje det ikke påvirker deg der og da, men det påvirker deg i livet ditt. Det påvirker deg i ettertid. Du tenker at ahh, jeg har gått gjennom dét, jeg har gått gjennom dét, jeg har gått gjennom dét. Hvorfor har ikke jeg hatt den vanlige ungdoms, barne-tiden min, der jeg vokser opp og føler at jeg er en ungdom liksom. Jeg har aldri hatt det, skjønner du.

Barne- og ungdomstiden er en viktig periode i identitetsutvikling og utviklingen av emosjonell kompetanse. Konsekvensene av å «miste» denne perioden er blant annet at man må finne seg selv i en helt ekstraordinær situasjon. De skal bearbeide traumer og vanskelige erfaringer, og samtidig lære seg selv å kjenne på ny og å finne de rette verktøy som hjelper dem å ta tilbake sine egne liv:

Nei, for å være helt ærlig, så blir psyken aldri som den var før, den er for alltid forandra. Men til slutt så lærer du hvordan du skal leve med det. Det har skjedd veldig mye sterke ting i familien som jeg kanskje ikke forteller nå, som er verre ting, som ikke går an å glemme. Nesten ikke å leve med heller, men ... Jeg føler at selv om det er ille så er den beste måten jeg klarer å holde unna på, å følge rutiner.

Denne informanten er blant de som har fått hjelp. Gjennom terapi har han lært å håndtere følelser og vonde erfaringer og gjennom hjelpeapparatet har han fått støtte til å kunne leve videre etter bruddet med familien. Store deler av livet hans har familien vært voldelige, definert hverdagen og livet hans, så det å få mulighet til å definere livet sitt og få hjelp i valgene han må ta har vært viktig.

Lærdommen om at vonde tanker og følelser skal undertrykkes er noe veldig mange gutter har med seg ifølge en fagarbeider fra fokusgruppene. Fagarbeideren tror likevel at den står litt sterkere blant minoritetsgutter. Det kan forklares med det vi har vært inne på om misanerkjennelse, sterke og motstridende forventninger og et snevert mulighetsrom. Gode verktøy og tilgang på hjelp til å forstå sine tanker og handlinger og å skape selvrefleksjon er derfor grunnleggende i disse guttenes liv. Konsekvensene i motsatt tilfelle kan bli store, som fagarbeideren sier det:

Senskadene av dette, å ikke anerkjenne sine egne følelser og ikke få anerkjennelse av verden rundt, de er ganske katastrofale.

■ 5.2.2. Rus, gaming og avhengigheter

Flere som skyver vekk det vonde som har skjedd opplever å slite med søvnen. En informant oppsøkte lege og fikk medisin som skulle hjelpe ham å sove i perioder hvor han slet mye:

Jeg slet med å sove, så jeg starta med sovetabletter. Gikk på de sterkeste sovetabletter ... Anbefaltdose er en halv til én. Gikk åtte stykker om dagen. Du blir paranoid, du ser ting, du hallusinerer. Det ødela meg. Så det førte til at jeg prøvde ut dop.

Der rus for noen var en konsekvens av manglende muligheter og økonomi, har andre brukt rus som en måte å håndtere sine psykiske helsebelastninger. En informant har slitt med traumer knyttet til krig og migrasjon til Norge, og har bekymringer for familien som fortsatt er igjen i et krigsherjet land:

Jeg ble skikkelig stressa. Fordi, jeg vet ikke hva kommer til å skje (...). Krigen. Jeg levde der selv (...) Du kan ikke gå i gata, eller, du kan gå i gata, men du vet ikke når det skjer noe, når det kommer bil med bombe. Du vet ikke, plutselig flyr kroppen. Så derfor jeg var bekymret. Og de tingene jeg har

opplevd. De tankene jeg har opplevd. Jeg har ikke ruset meg fordi det er gøy, fordi jeg har ikke noe å gjøre, jeg har ruset meg på grunn av bakgrunnen min.

Denne informanten begynte med rus etter at han kom til Norge. I tillegg til å beskrive det som en måte å håndtere det han har gjennomlevd på, så forklarer han også hvordan han ruset seg for «å være med meg selv og tenke på hva jeg har opplevd, tenke på alle tingene som jeg har gått gjennom». Han bruker det altså både som en flukt og som en måte å «bearbeide» traumene på.

Ved siden av rus forteller noen informanter om andre måter «å rømme» på, for eksempel ved å game. En informant forteller hva det betydde for ham:

Når jeg fant det spillet, det var som å finne paradiset sitt. For det kunne ikke [faren min] sette stopper for, for jeg kunne sitte inne og spille, uten at noen venner kom, eller uten jeg gikk ut.

Informanten har blitt begrenset på mange områder i livet. Det å spille ble en erstatning for det å være ute med venner eller ha fritidsaktiviteter samtidig som han kunne distansere seg fra den volden han levde i. Han beskriver det som å *presse ned følelsene* i de vanskeligste periodene. Spillet hadde også en stor effekt på hans psykiske helse:

Jeg begynte faktisk å høre litt stemmer. Jeg vet ikke om det var fordi jeg var psykologisk utslitt eller hva, men jeg satt og spilte ganske seint om nettene, også plutselig hørte jeg stemmer. Og det var jo dritskummelt, det freaka meg helt ut. Jeg hørte navnet mitt først, også ble det verre, og jeg begynte å snakke med meg selv liksom.

Spillingen i dette tilfellet er både en konsekvens av å ikke få lov til å ha venner og være ute på fritida, men gjorde også at han isolerte seg ytterligere. Det som ble en strategi for å holde ut noen utfordringer ble det som forsterket andre.

Samtidig som rusen er en måte å distansere seg på, så beskriver en informant det som en ond sirkel. Han skyver problemene foran seg, men tar egentlig aldri tak og får stoppet dem. Han forklarer også rusen som en grunn til at han møtte enda flere grenser hjemme. Som en tilleggsgdimensjon så ser vi rus som en tosidig «felle». Flere av disse guttene begynner med rus som resultat av utenforskap eller som en måte å håndtere sine psykiske helseplager. Samtidig blir rusbruk enda en ting som bekrefter stereotypiene om minoritetsmenn og forsterker misanerkjennelsen de møter i samfunnet.

5.2.3. Vold for å bli hørt

Den akkumulerte erfaringen med strenge forventninger og misanerkjennelse fra flere hold, kombinert med mangelen på trygge rom eller personer til å forvalte alle disse følelsene har gjort at mange informanter har utagert. De har blant annet beskrevet det som uro i kroppen, og de forteller om opprør, bråkete adferd, krangling med lærere og andre utagerende handlinger. En informant beskriver det som en kroppslig reaksjon der han «mister kontrollen»:

Det er veldig få ting som får meg i hundre, men når jeg går i hundre, så føler jeg at jeg ikke er meg selv lenger. Da har jeg mistet den kontrollen. Men når jeg går i hundre, så er det ingenting som kan stoppe meg. [Kroppen] begynner å riste, også mister jeg kontroll, også må jeg, må jeg slå. Om det er i veggen, om det er et menneske, om det er alt rundt meg.

For noen har det eskalert til en aggressiv og voldelig adferd, og i noen tilfeller til voldsepisoder. Det har begynt så tidlig som på barneskolen. Sinne og utagering har dermed vært med dem i store deler av livet. En informant beskriver hvordan det ble en del av ham og at han ikke klarte holde seg fra slåsskamper:

Jeg var veldig aggressiv. Så du på meg stygt, så var det ferdig. Jeg gikk i åttende klasse og det var nok. Om noen bare sa hei feil, så kunne jeg reagert.

En informant var involvert i en voldsepisode ute på byen. Han hadde drukket for å glemme bekymringen om familien som lever i krig og fortvilelse over å ikke kunne hjelpe. Der rusen blir et middel for å håndtere bekymringer, blir volden en måte å få ut frustrasjonen, eller, som en beskriver det, en måte å distrahere tankene på: «*kanskje leter du etter spenning fordi du ikke vil være alene og smake på ordene dine*».

Sinne binder på mange måter informantene sammen, og det kan være en kime til fellesskap. En informant beskriver vennegjengen nettopp som flere med sinne som fant hverandre, der de slåss for få utløp for frustrasjonene sine. Hans sinne var et resultat av behandlingen han fikk av lærere og av rasismen i samfunnet. For andre i vennegjengen kunne det bunne i problemer hjemme eller i parforholdet.

Vold og annen utagerende adferd forstår vi som en måte å ta tilbake makt etter å ha vært utsatt for mye vold, misanerkjennelse og motgang. I en fokusgruppe beskriver en helsefagarbeider hvordan det han beskriver som *selvskadende adferd* ofte oppstår på andre arenaer enn der guttene møter press og motgang:

Så hvis det er en familie som, for eksempel, ønsker du er med på bestemte religiøse aktiviteter og følger noen normer, så er det ikke der utageringen kommer. Det kommer på en annen arena, ved at du for eksempel drikker, er utagerende eller skader noen andre og er aggressiv. Det er det jeg ser som går igjen.

En helsefagarbeider beskriver på sin side dette sinnet og utagerende adferd som en konsekvens av *manglende emosjonell selvregulering*, og knytter det til forventningene om mansrollen. I hans erfaring er det mange minoritetsgutter som:

...har fått det for seg at de skal ha et maskulint uttrykk og den viktigste rollemodellen er far (...). De er veldig glade i far, men de har ikke lært seg kommunikasjonsformene. De får et veldig tøft ytre som spiller vekk mange av de naturlige uttrykkene de skal få. Så det blir en feiltolkning av de emosjonelle uttrykkene. De er egentlig lei seg, men lei seg er ikke lov å være som gutt, så da kan du bli sint. Og så møter de et samfunn der det å være sint ikke er særlig akseptert.

Når sinne ikke er akseptert som en reaksjon eller uttrykksform blir deres måte å håndtere frustrasjoner og følelser på underkjent av omgivelsene. Det blir enda en faktor som knytter guttene til kategorien de er plassert i, som vi har sett har store omkostninger.

Informantene har ulike motivasjoner for å slåss og volden har ulike funksjoner. For mange er det en måte å håndtere følelser, men også en måte å kommunisere på:

Jeg sa ifra på ganske mange andre måter. På barneskolen krangla jeg mye. Da burde de jo kunne se det på en måte. Med de gjorde jo ikke det.

Informanten kobler hans opplevelser med vold og utenforskap til utagering, og understreker hvordan lærere og voksenpersoner rundt burde ha fanget det opp. En annen informant forteller om en situasjon der barnevernet tok store beslutninger om han uten å bli involvert. Han ble fratatt selvbestemmelse over eget liv, og hadde få andre kommunikasjonskanaler igjen:

Men det var jo akkurat det jeg ikke ville! Jeg, som en ungdom, ble aldri hørt. Jeg fikk aldri min vilje, jeg fikk aldri si min mening. Jeg måtte bruke vold for å si min mening, i Norge. Jeg måtte sloss med de som jobbet der for å bli hørt. Jeg fikk ikke lov til å si min mening uten, ja uten å måtte være i vold. Om jeg prøvde å si til de uten vold, så hørte de ikke på meg. Og jeg fikk aldri, jeg fikk ikke roen i mitt liv, liksom.

Hvordan de blir møtt og hvilke forståelser de blir plassert i hindrer deres mulighet for hjelp og presser dem inn i roller de ikke ønsker. Begge eksemplene er barn som ikke blir sett av ansvarspersoner rundt dem. Der den ene ikke får hjelp fordi hans utagering leses som noe som må slås ned på fremfor som noe som må forstås, blir den andre fratatt selvråderett og opplever at vold er hans eneste måte å bli hørt på.

5.3. Hvilken hjelp har de fått?

I alle fortellingene har skole, hjelpeapparat og andre ansvarlige voksenpersoner vært til stede i ulik grad. De er både tett på og fraværende på samme tid. Flere beskriver en sammensatt erfaring. Det er fortellinger om personer som har vært viktige og hjulpet dem og det er møter med institusjoner der de ikke føler seg sett eller forstått. Noen få informanter har hatt deler av hjelpeapparatet tett på, ved å ha blitt plassert i forskjellige barnevernsinstitusjoner eller på grunn av sin migrasjonshistorie.

I dette kapittelet skal vi se på hvilken hjelp informantene har fått, av hvem og på hvilken måte. Avslutningsvis vil vi se på hvordan disse møtene har påvirket informantene og deres muligheter for videre hjelp.

5.3.1. Mennesker som har hjulpet dem

Vennerelasjoner beskrives som viktige. Det er relasjoner som har vart lenge, der tilhørighet skapes og fellesskap dannes, der man står opp for og støtter hverandre. Det er også relasjoner hvor noen snakker om sin smerte, der man ikke trenger opprettholde en fasade:

*Fordi jeg leker ikke en karakter jeg ikke er. Så, da er det lettere å åpne seg ...
Jeg har et par venner som det er lov å gråte med. Det er lov å være lei seg.
Og det er lov å ha dårlige dager.*

I tillegg har noen informanter gode relasjoner med søsken. Selv når informanter føler en emosjonell avstand til søsknene, så opplever de en nærhet gjennom å ha delt felles erfaringer. En beskriver hvordan hjemmet oppleves som et trygt rom for å snakke om følelser og hvordan dette og hans adferd endrer seg når han beveger seg utenfor hjemmet. Det sier dermed også noe om hvem informanten føler seg trygg på å snakke om følelser med.

Flere understreker viktigheten av å snakke med personer som kjenner seg igjen i livserfaringene deres eller utfordringene de møter. Gjenkjennelighet gir dem tillit til å snakke uten frykt for å bli stigmatisert og det blir et trygt rom å være sårbar i.

Broren til en av informantene har gått gjennom mye av det samme som han selv, med vold og utfordringer med skolen, politiet og rasisme i samfunnet, og har «*alltid forstått meg på en måte som ingen har forstått meg*». Broren beskrives som en alliert fordi de deler et felles erfaringsgrunnlag, og har vært en katalysator for å komme ut av vanskelige miljøer.

I de fleste historiene så er det likevel fåtallet av vennene eller søsken som bistår informantene i å oppsøke hjelp. Flere informanter understreker nettopp behovet for at hjelpen og informasjon om hvordan få tilgang på denne er mer tilgjengelig. Det

illustreres godt av informanten som i en periode fikk hjelp og husly i moskeen når han ble kastet ut av hjemmet og hadde store økonomiske utfordringer. Dette var en viktig støtte for ham, men eksempelet viser også at en mindreårig minoritetsnorsk gutt ikke vet selv hvor han skal få hjelp. Ikke minst er det tydelig hvordan det ikke har vært noen i skole, hjelpeapparat eller andre ansvarspersoner som har fanget opp at han er hjemløs, eller de utfordringene som har ledet ham dit. En informant reflekterer over hvordan den styrken og selvbeherskelsen blir et hinder for hjelp:

Så jeg så ikke at noen tok noe tak, og da skjønnte jeg at, okey, vi bor i et samfunn hvor, har du en sterk karakter, så er det veldig få som bryr seg, for de tenker at du klarer deg. (...) Personen trenger ikke å komme skrikende til deg «jeg trenger hjelp». Noen ganger så ser vi den som er mest høylytt i rommet, kanskje det er han eller hun som trenger mest hjelp. Men vi ser dem og kanskje personen som er mest høylytt eller lager mer spenning, kanskje personen leter etter noe, det er noe som mangler, han eller hun finner ikke det. (...). Tenk deg tøffe karakterer. De får ikke [hjelp] ... fordi alle forventer, okey, de er tøffe, de klarer seg, de klarer seg.

Noen beskriver god hjelp fra ansatte i skolen og hjelpeapparatet. Det handler om personer som ser forbi eventuell utagerende adferd og stereotypier, og møter dem med respekt:

Hun ene hjalp meg å få jobb. Hun kom i tiende klasse. Da hjalp hun meg, hun var alltid snill, og jeg følte at hun forsto meg uten at jeg trengte å prate. Hun forsto at det bildet jeg viser er ikke meg.

En informant har hatt mange hjelpere på ulike tidspunkt i livet. Legen var en av dem som klarte å se at det lå noe mer bak hans fremtoning. Informanten tok ofte kontakt på grunn av fysiske plager. Når alle prøvene var normale åpnet legen for å snakke om andre utfordringer i livet hans. Denne samtalen ble en katalysator for videre hjelp, blant annet gjennom å bli anbefalt samtaletilbud på skolen.

Et annet kjennetegn ved de gode hjelpere er at de strekker seg lengre. Da en informant byttet skole, valgte han å fortelle en lærer om noen av utfordringene i livet hans og beskriver lærerens respons slik:

Jeg husker faktisk at hun var en av de lærerne som redda livet mitt på en måte. Hun sa «ja, det kan vi fikse», og hun hjalp til ved å sette opp timeplaner og sånt, og at jeg kunne sitte igjen på skolen og jobbe. Og det var ganske uvanlig da, fordi du får et sånt inntrykk av at uansett hva, så skal det ikke skje noe form for forskjellbehandling. Det skulle på en måte være helt likt. Lærerne var som roboter, de hadde ikke noen følelser liksom (...) Men for første gang, så møtte jeg faktisk en lærer som brydde seg.

....

Men denne læreren hjalp jo meg, litt sånn forskjellbehandling også da. Men hun så jo hva som skjedde da, jeg tror det var derfor. Hun pleide å komme innom og hjelpe meg med lekser og sånt etter skolen, og roe ned stresset som jeg hadde. Hver gang det var prøver så hadde jeg noe heftig stress. Så pleide hun å få meg til å fokusere på målarket vi hadde fått. Det gjorde faktisk at jeg gjorde det veldig bra på skolen og karakterene begynte å gå opp igjen.

Denne «forskjellsbehandlingen» er det flere lærere som gjør. Det skjer for eksempel i form av å gi fritak fra heldagsprøver, og heller gi karakter basert på tidligere prestasjoner. Det er ikke tilfelle med alle. Det er likevel denne «forskjellsbehandlingen» og forståelsen for livssituasjonen de fremhever som viktig for å gjennomføre skolen, til tross for vanskelige omstendigheter. En informant trekker også frem en miljøarbeider som hjalp han å forstå konsekvensen av at han mobbet og var voldelig mot medelever.

To beskriver gode relasjoner med psykologer, som «hjelper dem på et dypere plan». De føler seg sett og forstått. En av dem understreker fordelen ved at psykologen selv har innvandrerbakgrunn. Gjenkjennelighet er dermed viktig også i møte med hjelpeapparatet. Det kan være gjennom å møte en annen person med minoritetsbakgrunn eller som har et tilsvarende erfaringsgrunnlag. Dette knytter vi til deres erfaringer med utenforskap og stereotypier, der det å møte en som oppfattes som en likeperson er tillitsskapende. Det å se seg selv og føle seg sett gir dem trygghet til å være sårbare.

■ 5.3.2. Vanskelige møter med hjelpeapparatet

De positive erfaringene i møter med hjelpeapparatet er ofte knyttet til enkeltpersoner, men informantene bærer også med seg mange negative erfaringer. Det er beretninger om manglende oppfølging, misforståelser, overdrevne reaksjoner, og fosterfamilier og institusjoner preget av overgrep og vold. Det er opplevelser av å bli overkjørt og ikke bli hørt.

Noen av erfaringene handler om en generell systemsvikt eller rutinefeil. Dette gjelder for eksempel når en informant blir plassert i utrygge fosterfamilier fordi barnevernet ikke har gjennomført tilstrekkelig kontroll med dem. Andre saker er knyttet deres minoritetsidentitet. Det er enten gjennom en manglende oppfølging, kommunikasjonssvikt, stereotypisering, eller alle i kombinasjon. Det er sistnevnte vi ser mest av gjennom informantenes fortellinger, og kommer til å fokusere på her.

Det er liksom ikke så mye hjelp, skjønner du. Jeg føler den saken har blitt tatt opp, men det har liksom ikke vært de riktige folkene som kan ta den og gi meg den hjelpen jeg trenger. Fordi de folkene som er rundt meg det er de

som har vært i flere år og de kan ikke gjøre noe, skjønner du. Fordi de har ikke opplevd, de har ikke vært i den situasjonen selv, så det blir vanskelig for de å gjøre det. Jeg fikk ikke den hjelpen jeg trengte nei. At jeg kan si til deg at systemet, at systemet i Norge har liksom, de har ikke gitt meg det de har sagt.

I sitatet understreker informanten hvordan han har vært omringet av flere personer som skal hjelpe, og likevel sitter igjen med en følelse av å ikke få hjelp. Som han sier «de har ikke opplevd situasjonen selv» og de har ikke gitt han det de har sagt. Det vitner om at de rundt ham ikke har hatt tilstrekkelig kompetanse. Vi kan ikke forvente at alle i hjelpeapparatet skal ha samme konkrete erfaringer som en selv. Derfor blir kompetansen til å møte disse guttene med alle sine erfaringer viktig. Det blir særlig viktig i møter med personer som bærer på sterke følelser av utenforskap, sinne og mistillit.

Videre så vitner sitatet om en kommunikasjonssvikt, der hans behov ikke har blitt hørt. Som konsekvens sitter han igjen med en opplevelse av at han ikke har fått den hjelpen han trengte og ble lovet. Dette bidrar til å forsterke hans mistillit til hjelpeapparatet.

For informanter som har vokst opp med at andre har bestemt over deres liv, så kan hjelpeapparatets oppfølging og grensesetting oppleves begrensende:

Jeg har aldri følt meg fri. Det har alltid vært mennesker som har blandet seg i livet mitt (...). Folk ville hjelpe meg ved å blande seg i livet mitt, og jeg har liksom ikke spurt om noe. Jeg skjønner at de, eller jeg vil ha fred i mitt liv, skjønner du. Jeg vil liksom det jeg føler jeg vil gjøre, ikke det folk føler for meg.

Det å ta avgjørelser og sette grenser for seg selv er noe som kunne ha vært viktig lærdom videre i livene deres. Flere informanter uttrykker ønske om veiledning og konkrete verktøy for å ta tilbake livene sine, fremfor å hele tiden snakke om problemene. Ikke minst ønsker de å bli lyttet til både i hverdagslige beslutninger om deres liv, men også helt konkret i hvilken hjelp de faktisk ønsker:

Når jeg forklarte de hva jeg egentlig ville ha hjelp til, så valgte de å isolere meg vekk fra familien min i stedet for å, liksom, gå inn i familien og gjøre tiltak som kunne hjulpet.

Når institusjoner blir enda en arena der de blir snakket om og ikke med så blir det vanskelig å få hjelp. Tiltak som er ment å hjelpe slår ut feil, eller det er for inngripende og ikke i tråd med det informantene selv ønsker. Andre eksempler er informanter som skulle ønske søskenflokkene ikke ble splittet mellom forskjellige fosterfamilier, eller som har blitt flyttet mellom forskjellige institusjoner og byer av barnevernet. Ikke bare forårsaket det at de mistet kontakt med familien, når de først etablerte relasjoner til ansatte og beboere på institusjonen eller i fosterhjemmene, så ble de flyttet på nytt. Dette ser vi også i sammenheng med at de også tidligere har flyttet mye på seg, og denne ustabiliteten fra

oppveksten gjentar seg i barnevernet.

Kommunikasjonssvikten henger i flere tilfeller tett sammen med stereotypien, som også reproduseres i hjelpeapparatet. Den hindrer dem i å se hva mennene faktisk sliter med, og å gi tilstrekkelig oppfølging. En fagarbeider fra fokusgruppeintervjuet deler følgende refleksjoner om skole og hjelpeapparatets møte med minoritetsgutter:

Jeg kjenner mange som har blitt knyttet til barnevernet. Nå har de blitt voksne menn. De har savnet å bli sett og lyttet til om hvordan de egentlig har det. Og da kommer det så tydelig frem at det har vært en svikt i skolesystemet, i barnevernsystem, i å kategorisere disse guttene i en boks, der de er slemme, utagerende, og så videre.

Det å føle seg stigmatisert av de som skal hjelpe er ydmykende. I tillegg forsterker det erfaringene med stereotypiseringen de bærer med seg fra tidligere. En informant forteller hvordan han ikke ønsket å flytte, men ble ikke lyttet til. Under selve flyttingen ble han ledsaget av politiet:

Den dagen jeg skulle reise, så sto det to politimenn rett utenfor rommet mitt, i sivil. Står der og gjør seg klar. De spør meg "er du klar til å ta flyet?", jeg bare "ja". De ble med til flyet de fulgte meg helt frem. Da var jeg fortsatt en ungdom, og jeg som en ungdom som går midt på flyplassen med to politimenn, du føler deg som en kriminell. Du føler det, du føler deg liksom usikker på deg som person.

Bruk av politi for å veilede eller «håndtere» guttene både av barnevern og skole, bidrar til å plassere guttene i båsen som den utagerende og kriminelle. Flere informanter har også negative erfaringer med politiet i seg selv, og én har til og med opplevd å bli overfalt av dem.

Det å se hva som ligger bak deres utagering er viktig for å kunne hjelpe disse unge mennene. Å møte dem på årsakene er det som kan endre adferden. Hvis de i hovedsak møtes som problembarn så kan konsekvensene bli det motsatte:

[Avdelingslederen på skolen sier], «ja, jeg tenkte å invitere politiet her og, så han kunne snakke og gi deg litt informasjon på hva som faktisk kan skje hvis du fortsetter med livet sånn som du gjør nå da. Og vite litt om fengsel» og alle den slags ting. Og da begynner han å fortelle hvordan det er i fengsel, og at det ikke er sånn liv jeg vil ha. Også var det et eller annet han sa, som gjorde at jeg begynte å ... jeg har sånn forsvarsmekanisme at når ting blir tøft, så begynner jeg å le, skjønner du? Og da slår politiet hardt ned på bordet og sier «ta av deg det gliset. Skjønner du ikke at det her er seriøst?» og masse sånn shit. Og jeg var jo ganske sånn skremt og jeg mista på en måte sånn, trust også. Følte meg ganske fucka.

Det som var ment som et forebyggende tiltak fra skolen, bidro til en opplevelse av å bli ytterligere stigmatisert. Det får han til å miste *tillit*. En slik mistillit til skole og hjelpeapparat er det flere informanter som forteller om, og det blir også tatt opp i fokusgruppene:

[Disse guttene] opplever gjerne at de blir tilsidesatt enten av skolesystemet eller samfunnet generelt, at når de gjør noe, så blir de enten møtt med at de blir plassert i en spesiell klasse eller at de veldig fort får et stempel. Enten på bakgrunn av tidligere oppførsel eller bare generelt av lærere eller andre voksne. Så veldig mange av de guttene som vi møter, de føler seg forhåndsdømt. Og med den historien, så har de veldig sterk mistillit til dem de møter i hjelpeapparatet.

■ 5.3.3. Kunnskap og (mis)tillit

At hjelpeapparatet mangler kunnskap og at guttene ikke føler seg forstått av dem er noe som går igjen. En av informantene beskriver det som å være «gatesmart» og å ikke passer inn i A4 livet. Han mener voksne som ikke har kunnskap om dette ikke kan se eller forstå utfordringene de elevene har. Her knytter han det å bli forstått med *gjenkjennelighet*. At ansatte i systemet trenger flerkulturell kompetanse, være rollemodeller og gjenspeile samfunnet generelt ble det også snakket om i fokusgruppeintervjuer:

De har ikke tillit hos guttene, fordi, for den de kommer til, ja, tåler du å høre på hva jeg har å si? Tåler du å møte meg som den jeg er? Det behovet som stilles er mye sterkere hos guttene. Hvis ikke guttene føler at de blir møtt av en som kan være en likemann eller en likeverdig, så vil ikke guttene benytte seg av tilbudet. Og jeg tror det har veldig mye å si for disse guttene at de kan bli møtt av menn som kan vise de at det er greit å ha, altså, vise de et emosjonelt språk, vise de en trygg måte å være seg selv på, uten at de skal måtte skape, eller bygge sin identitet på negative maskuline rollemodeller.

Det er et behov for at spesialisttjenester og hjelpeapparat generelt er sammensatt av et mangfold av erfaringer, identiteter og tilhørigheter, for å i større grad kunne representere eller speile befolkningen i Norge i dag. En fullstendig gjenkjennelighet i erfaringer mellom ansatte i hjelpeapparatet og de som bruker tjenestene er likevel ikke mulig. At psykologer eller andre i hjelpeapparatet selv har en minoritetsbakgrunn bør heller ikke være en forutsetning for at minoriteter skal få god hjelp. Derfor er det grunnleggende å styrke kunnskapen hos disse tjenestene. Dette bør være en kunnskap som bygger på menneskers egne erfaringer med migrasjon og flerkulturelle liv.

Noen informanter uttrykker takknemlighet for den støtten de har fått av hjelpeapparatet, og understreker at selv om det har vært negative erfaringer, så har de også fått

hjelp. For mange informanter er likevel summen av de negative erfaringene med hjelpeapparatet, i kombinasjon med den rasismen og utenforskapet de føler på i samfunnet, en generell mistillit.

Når informantene møter personer de ikke føler seg trygge på, påvirker det dem. De forteller om unnvikende adferd, tilbakeholdelse av informasjon og selvbeherskelse for å skjule usikkerhet. Et eksempel er når en av informantene blir avhørt i forbindelse med at faren ble tatt av politiet på grunn av vold i hjemmet:

Jeg ble tatt med til barnehuset eller hva faen det het, der du skulle sitte foran to kameraer, en som var retta mot ansiktet ditt, og en annen som var rett opp på sida. Dritskummelt. Jeg visste faktisk ikke hvordan jeg skulle fordøye det som hadde skjedd. Så jeg prøvde å tilbringe det med latter. Jeg sa «ja, kan jeg få en appelsinjuice?» når jeg kom fram. «Kan jeg få det? Kan jeg få det?». Jeg prøvde å gjøre det beste ut av situasjonen òg, da. (...) Men jeg prøver å skyve meg vekk fra spørsmålet, for jeg tør jo egentlig ikke å snakke om det. For det blir jo aldri fortalt av miljøterapeuten at det her skulle skje.

Hans fortelling viser både en kompleks situasjon der han ikke får anledning til å prosessere alt som har skjedd i livet på veldig kort tid, hvordan latteren blir en forsvarsmekanisme, men også hvordan han forsøker trekke seg unna og unnvike situasjonen. Ikke minst beskriver han en situasjon der han føler seg lurt. Han hadde blitt trygget på at reaksjonen skulle skje i ordnede former, men det stikk motsatte skjedde og faren ble hentet med et stort politioppbud utenfor huset midt på dagen.

Flere beskriver dette å føle seg lurt i møte med hjelpeapparatet. Politiet og barnevernet har metoder for å få barn til å fortelle om hva som har skjedd. Det er viktig å skape trygge rammer for barn og unge for at de skal forstå situasjonen de er i og være kjent med hva som kommer til å skje videre. I motsatt tilfelle blir en av konsekvensene at de ikke tør eller ønsker fortelle om de utfordringene de har:

Men jeg sa ikke hva som skjedde i familien, det sa jeg ikke. For det var no-no. Det hadde skjedd en gang, ikke sant (...) Jeg mista jo helt troverdigheten til staten på alle mulige måter. (...) Siden barneskolen, så hadde jeg mistet trusten min til skolen. Men nå mista jeg troverdigheten min til staten òg på en måte. Følte at jeg var helt alene.

Det er også viktig å være bevisst at barn vil måtte forholde seg til konsekvenser av det de faktisk forteller om. Denne informanten måtte i ettertid forholde seg til konsekvenser som å ikke bli beskyttet eller fulgt godt nok opp av hjelpeapparatet.

Jeg tror vi trenger mye mer satsing innpå barneskolenivå, ungdomsskolenivå for å lære disse guttene en tillit til systemet, men også en tillit til sine egne menneskelige reaksjoner på det som er å vokse opp. Og dette krever at de

møter gjerne andre menn som kan vise de at sånn kan vi trygt reagere òg. Så, det er mye som bør gjøres inn mot at gutter generelt kan bli flinkere til å oppsøke hjelp. For at disse guttene skal gjøre det, så tror jeg at vi trenger mye mer, enten rollemodeller eller yrkesaktive som kan, liksom, gjenspeile litt det livet som disse guttene lever.

Gjennom fokusgruppeintervjuer kommer det frem at det er høy terskel hos disse guttene om å be om hjelp og at de gjerne tar kontakt når det har gått for langt. En beskriver det som at «med guttene, så ser vi at sakene fort havner hos politiet først». Dette må ses i sammenheng med at guttene internaliserer de erfaringene med restriksjoner og vold i hjemme, rasisme og diskriminering utenfor hjemmet, og det å stadig bli krenket av voksne personer rundt dem, også eksternaliserer de med vold og utagering. Det de opplever av krenkelser blir ikke fanget opp før det har gått for langt. De unge blir usynlige når det kommer til å bli fanget opp som utsatt for vold eller såkalt «negativ sosial kontroll», men blir hypersynlige som voldsutøver og utagerende. Sammenhengen understøttes når informanter forteller at de opplevde sin utagerende adferd som en måte å si fra på, eller at de måtte utagere for å bli hørt.

De samlede erfaringene etterlater guttene med en opplevelse av at det norske systemet blir nok en arena hvor de blir fratatt mulighet til å definere seg selv og bestemme over eget liv. Samtidig så ønsker disse unge mennene å snakke så lenge de blir spurt, hørt og trodd på. Det å fortelle om utfordringer kan være særlig vanskelig for unge menn som er vokst opp med forventninger om selvbeherskelse og selvstendigjøring. I så måte kan det like mye handle om (mangel på) tillit, trygge relasjoner og noen å åpne seg til:

Min psykiske helse, greia er at i hjernen min så er jeg sterk nok for å håndtere alt selv, men så forstår jeg at jeg ikke er sterk nok for å gå bort til noen og spørre om hjelp. Det er også en styrke man trenger, en muskel man trenger, og jeg har ikke den styrken. Så i den delen føler jeg meg svak.

Her reflekterer informanten over ulike typer styrke, så vel som å uttrykke sårbarhet. Han peker på en emosjonell styrke til å spørre om hjelp. Når styrke kommer og av å klare seg selv gjennom motgang så kan det å bli opplevd som en som trenger hjelp, bli sett på som et tegn på svakhet. Samtidig så viser han til en motsatt konsekvens, i hans sårbarhet har han heller ikke styrke til å be om hjelp.

Fra fokusgruppene er det også flere som peker på hvordan guttene ikke oppsøker hjelp. Når de først gjør det er det fordi de ikke ser annen utvei. Dette blir forklart både som et resultat av mistillit, noe kulturelt og som en manglende emosjonell veiledning «[når] de selv må finne ut hvor grensen går, da har de veldig liten trygghet i å vite at det er lov å spørre om hjelp, hvordan spørre om hjelp». En annen erfaring er at de kommer i kontakt med hjelpeapparatet av en konkret grunn – være seg rus eller kriminalitet eller noe annet – og når de først får rom og trygghet til å snakke, så er det mye de forteller.

En helsefagarbeider knytter også en manglende søken etter hjelp til følelsen av mindreverdighet og av å være nederst i det sosiale hierarkiet som vi var innom i forrige kapittel. Som han sier: «*selvtilliten er gjerne høy fordi de har tro på at de får til det de velger å gjøre. Men selvbildet derimot kan være fryktelig lavt*», og «*når verdigrunnlaget ditt blir så lite at du ikke selv anser deg selv som verdig, så er det veldig vanskelig å ta imot en utstrakt hånd*».

5.4. Oppsummering

Det har jo påvirket helsen min med at, hva skal jeg si, helsen min har jo blitt påvirket. Jo mere du tenker det legger seg jo inn på kroppen din, det legger seg ut på deg, det legger seg mentalt i hjernen. Det har jo ødelagt, jeg har jo tenkt mye på det.

I dette kapitlet har vi sett på hvordan informantene beskriver og forstår sin psykiske helse, deres mestringsstrategier og hvilke kostnader de kan ha. Deres fortellinger handler om press, forventninger, restriksjoner og utfordrende familierelasjoner. De har alle opplevd flere psykiske helseplager og utfordringer. Det er likevel for enkelt å sette en kausalsammenheng mellom disse to. Deres livshistorier bærer en større kompleksitet.

Å ikke bli sett eller møtt i denne kompleksiteten hos skole, hjelpeapparat eller andre voksenpersoner har flere konsekvenser for guttene. Det etterlater dem alene til å håndtere sine utfordringer, og det forsterker en eksisterende mistillit.

KAPITTEL 6

INVADERT OG FORLATT

Fordi jeg har ikke følt meg fri, jeg har aldri følt meg fri. Det har alltid vært mennesker som har blandet seg i livet mitt [...] Folk ville hjelpe meg ved å blande seg i livet mitt, og jeg har liksom ikke spurt om noe. Jeg skjønner at de, eller jeg vil ha fred i mitt liv, skjønner du. Jeg vil liksom gjøre det jeg føler jeg vil gjøre, ikke det folk føler for meg.

Sitatet kommer fra en informant som beskriver å kontinuerlig bli fratatt muligheten til å bestemme over eller påvirke sitt eget liv. Sitatet oppsummerer det som har kommet frem i datamaterialet vårt: de unge mennene er invadert med forventninger, fordommer og stereotyper fra hjemmet, nærmiljøet, hjelpeapparatet og i samfunnet.

Invadering handler om at noen eller noe utenifra fratrar deg selvråderett og autonomi over beslutninger som gjelder ditt liv. Det er ikke noe du har bedt om eller ønsker selv. I familien møter de forventninger og krav om hvordan de skal være som sønner, brødre og som minoritetsmenn i Norge. Forventningene innebærer et økonomisk og emosjonelt ansvar som blir særlig tungt for dem å leve opp til når de lever i økonomisk utenforskap. Foreldre- og søskenrestriksjoner fratrar dem mulighet til å ta valg som angår dem, og mulighet til å lære å ta trygge valg for seg selv. Volden de blir utsatt for er en kroppslig invadering for å få dem til å oppføre seg slik andre forventer av dem.

Hvis de bare hadde vært begrenset i et rom, for eksempel i hjemmet, men opplevde oppvekstmiljøet eller andre rom som et sted der de møter anerkjennelse, frihet og tillit, så ville det vært enklere å håndtere. I storsamfunnet blir de møtt med andre typer forventninger og stereotyper om hva minoritetsmenn er. Stereotypen reduserer dem til en del av gruppen de regnes som, uten å anerkjenne dem som hele personer med sammensatte erfaringer. Den begrenser også deres muligheter for å definere hvem de skal eller ønsker å være i sine liv. Derfor ser vi rasismen som form for «kontroll».

Materialet viser at de unge mennene har en opplevelse av å ikke ha kontroll over livet. De blir invadert med forventninger og krav og bestemt over av andre. For hvert «lag» av forventninger blir mulighetsrommet de har på å utvikle seg, sin identitet og til å håndtere presset de møter mindre. Når boksen blir mindre, øker frustrasjonene og stresset. De strukturelle rammene gir dem ikke rom for å håndtere disse følelsene og de har få muligheter utover å utagere eller innagere. De følelsesuttrykkene som kommer til syne, blir ofte redusert til et problem blant ansvarspersoner. De blir sett på som voldelige, utagerende eller kriminelle.

Å bli møtt med misanerkjennelse og fremmedgjøring av personer som i utgangspunktet skal hjelpe, bygger opp under ett «oss og dem» som forsterker forventningspresset, skaper mistillit og lukker mulighetsrommet for disse mennene. Når de i liten grad opplever å bli tatt med på beslutninger om deres liv i møte med skole og hjelpeapparat, blir de som skal hjelpe enda en arena hvor de blir bestemt over. Dette gjør at de vanskelige følelsene bygger seg opp og når de ikke er i stand til å takle disse lenger, så

blir de håndtert med rus eller vold. Dette er alternativer som dessverre ender opp med å forsterke stereotypiene, det er som om de er dømt til å feile.

Samtidig er de i stor grad forlatt. Informantene forventes å ta ansvar og håndtere problemer og utfordringer selv. Det ser vi der hjelpeapparatet krever at de skal ta seg sammen og forstå alvoret av at de er utagerende, har mye fravær og sliter med følge med på skolen. Samtidig ser vi at det er ingen hjelper til med de utfordringene de har som fører til disse problemene. Tristhet, ensomhet, traumer, redsel og angst er ikke synlig for hjelpeapparatet. Når skole, hjelpeapparat og andre ansvarlige voksenpersoner ikke ser dem, så utløser de ikke den hjelpen de trenger. Slik blir de usynlige som ofre og utsatt, og forlatt ved å ikke få hjelp og måtte håndtere sine psykiske helseutfordringer og årsaken til disse alene. De har ikke blitt gitt noe språk til å beskrive eller utforske seg selv, og har få selvrefleksjonsmuligheter. Å lære dem dette, samt hvordan sette grenser selv og å gi dem gode verktøy for å bearbeide utfordringer, sorger og traumer de bærer med seg kunne gjort dem rustet til å håndtere nåtiden og framtiden bedre, og å ta kontroll over sine egne liv.

Det at gutter kommer i kontakt med hjelpeapparatet først når de er i stor krise og ofte gjennom politiet fordi de har vært involvert i noe kriminelt, forteller oss at de er overlatt til seg selv gjennom utfordringer i livet og at kompetansen hos hjelpeapparatet ikke er tilstrekkelig for å se, forstå og hjelpe dem. Dette ser vi i sammenheng med hvordan gutter og menn er framstilt i eksisterende forståelse av «negativ sosial kontroll».

Begrepet kom for at det skal bli enklere å beskrive de utfordringer knyttet med restriksjoner som bunner i konservative normer i minoritetsfamilier og minoritetsmiljøer. Det skulle føre til mer kompetanse hos hjelpeapparatet til å forstå hva det handler om, og gjøre noe med det. Når begrepet definerer menn som kontrollutøvere, og de som lever fritt i motsetning til kvinner, så begrenser det mer enn det hjelper dem. Det ensidige søkelyset på gutter og menn bidrar til ytterligere stigmatisering. Begrepet blir nok en ting som invaderer dem gjennom å danne og forsterke et bilde av minoritetsmenn som undertrykkere og kontrollutøvere.

Vi trenger et mer nyansert bilde av minoritetsnorske gutter og menn, og av prosessene som påvirker deres liv generelt. Gjennom et interseksjonelt perspektiv, som tar med seg hvordan fattigdom, ekskludering og rasisme samvirker med det som kalles «negativ sosial kontroll» viser vi her konsekvenser på disse unge menns psykiske helse. Utover denne rapporten, ser vi et større behov for å forstå hvordan rasisme, diskriminering og levekårsutfordringer henger sammen med og fører til «negativ sosial kontroll».

For å forstå hva som begrenser mennesker og kunne gi likeverdige tjenester, så må vi lytte til hva de selv ser på som begrensninger av deres liv og gi dem mulighet til å ta tilbake definisjonsmakten over seg selv. Materialet viser at de unge mennene har en opplevelse av å ikke ha kontroll over livet, og at de blir invadert av forventninger og krav,

og bestemt over hjemme, i hjelpeapparatet og i storsamfunnet. Samtidig er de i stor grad forlatt til å håndtere utfordringer alene.

KAPITTEL 7
AVSLUTNING

Formålet med prosjektet var å utforske *om sosial kontroll påvirker psykisk helse til unge menn med innvandrerbakgrunn, og hvordan*. Vi ser en tydelig sammenheng mellom ulike former for begrensninger og psykiske helseplager. Denne sammenhengen kan imidlertid ikke reduseres til erfaringer med «negativ sosial kontroll», men må ta innover seg kompleksiteten i de relasjonene de inngår i og utenforskap, så vel som rasisme og stereotyper.

Med det så ser vi at den klassiske forståelsen av begrepet «negativ sosial kontroll» blir utilstrekkelig som verktøy for å se disse guttene. I ytterste konsekvens kan det tvert imot bidra til å stigmatisere dem ytterligere.

Det er et tydelig behov for mer kompetanse i skole og hjelpeapparat for å kunne møte disse guttene med alle deres erfaringer. Denne kompetansen må være erfaringsbasert og komme fra målgruppen selv.

Guttene må sikres muligheten til å delta i beslutningsprosesser som angår deres liv. En slik medvirkning er viktig i de enkelte prosesser da det er personen selv som kjenner sin situasjon best og som skal ha nytte av den hjelpen han får. Det kan også bidra til å gjenopprette tillit. Men det kan også være nyttig i videreutvikling av tjenestene i seg selv.

Vi ser behov for mer forskning med et interseksjonelt perspektiv, som ser hvordan økonomisk utenforskap, ekskludering og rasisme samvirker med det som kalles «negativ sosial kontroll», men også andre kategorier, som blant annet funksjonsevne, kjønn og seksuell orientering. Vi trenger et mer nyansert bilde av guttene og prosessene som påvirker deres og unge menneskers liv generelt.

REFERANSER

Abu-Lughod, L. (2015) Do Muslim women need saving? Cambridge: Harvard University Press.

Als Research. (2011). Ung i 2011 – nydanske unges oplevelse af social kontrol, frihed og grænser. København: Als Research. Hentet fra: www.alsresearch.dk/uploads/Publikationer/Ung-i-2011-Rapport.pdf

Amundsen, M-L. & Lindvi, I. (2021). Hva mener kvinner med minoritetsbakgrunn kan være årsaken til at deres sønner ikke lykkes like godt som døtrene i utdanningssystemet. I Psykologi i kommunen (1:2021). Hentet fra: psykisk-kommune.no/fagartikkel/hva-mener-kvinner-med-minoritetsbakgrunn-kan-vare-arsaken-til-at-deres-sonner-ikke-lykkes-like-godt-som-dotrene-i-utdanningssystemet/19.189

Ashraf, U. & Nikkerud, L. W. F. (Red.). (2018). Kjære bror. Oslo: Minotenk

Augusti, E-M. & Hafstad, G. S. (2020). Sammenhenger mellom opplevd kontroll fra foreldre og vold mot barn og ungdom. I A. Bredal, H. Eggebø & A. M. A. Eriksen (Red.), Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge (s. 145–166). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2013). Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet 2013-2016. Hentet fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/ima/tvangsekteskap/handlingsplan_2013.pdf

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2012). Handlingsplaner mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/tvangsekteskap/handlingsplan.pdf>

Barne- og familiedepartementet (1998). Handlingsplan mot tvangsekteskap.

Barne- og likestillingsdepartementet (2007). Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008- 2011. Hentet fra: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/planer/2007/handlingsplan_mot_tvangsekteskap_2007.pdf

Barne- ungdoms og familiedirektoratet (Bufdir). (2020a). Årsrapport 2019. Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll. (Bufdir: Årsrapport). Hentet fra: <https://bufdir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00005162>

Barne- ungdoms og familiedirektoratet (Bufdir) (2020b, 17. april). LHBTIQ-ordlista. Hentet fra: www.bufdir.no/lhbt/lhbt_ordlista/

Barne- ungdoms og familiedirektoratet (Bufdir) (2020c, 27. oktober). Diskriminering i arbeidslivet. Hentet fra: www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Etnisitet/arbeidsliv/diskriminering_i_arbeidslivet/

Barne- ungdoms og familiedirektoratet (Bufdir). (2021a) Årsrapport 2020. Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll. (Bufdir: Årsrapport) Hentet fra: www.bufdir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00005352

Barne- ungdoms og familiedirektoratet (Bufdir) (2021b, 28. juni). Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og personer med innvandrerbakgrunn. Hentet fra: www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Etnisitet/Diskriminering/

Barne- ungdoms og familiedirektoratet (Bufdir) (2021c, 28. juni). Helse og livskvalitet blant samer, nasjonale minoriteter og personer med innvandrerbakgrunn. Hentet fra: www.bufdir.no/

[Statistikk og analyse/Etnisitet/helse og livskvalitet/](#)

Bredal, A. (2011) Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll [Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Bråten, B. & Elgvin, O. (2014). Forskningsbasert politikk? En gjennomgang av forskningen på tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet, og av de politiske tiltakene på feltet. (Fafo-rapport 2014:16). Hentet fra: <https://www.fafo.no/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/item/forskningsbasert-politikk>

Dahl, K. M. & Jakobsen, V. (2005) Køn, Etnisitet og barrierer for integrasjon. (SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd 05:01) Hentet fra: www.vive.dk/media/pure/4243/272584

Dzamarija, M. T. (2019, 5. mars). Slik definerer SSB innvandrere. Hentet fra: www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/slik-definerer-ssb-innvandrere

Eggebø, H. Stubberud, E. & Karlstrøm, H, (2018) Levekår blant skeive med minoritetsbakgrunn i Norge Nordlandsforskning NF rapport nr.: 9/2018

Ekspertgruppe om unge som etterlates i utlandet mot sin vilje (2020) «Det var ikke bare ferie» Rapport fra ekspertgruppe om unge som etterlates i utlandet mot sin vilje. Hentet fra: www.regjeringen.no/contentassets/a49d4119022f470f98ca4574ead4a9ef/rapport-fra-ekspertgruppe-om-unge-som-etterlates-i-utlandet-mot-sin-vilje.pdf

Elgvin, O. & Grødem, A.S. (2011) Hvem bestemmer? Ektefellevalg blant unge med innvandrerbakgrunn. (2011:25; Fafo-rapport). FAFO.

FHI (2018) «Barn og unge: Livskvalitet og psykiske lidelser» i Folkehelse rapporten - Helsetilstanden i Norge [nettdokument]. Oslo: Folkehelseinstituttet [oppdatert 05-2018; lest 07-2021]. Hentet fra: <https://www.fhi.no/nettpub/hin/grupper/psykisk-helse-hos-barn-og-unge/>

Friberg, J.H. & Bjørnset, M. (2019) Migrasjon, foreldreskap og sosial kontroll. Oslo: Fafo.

Følner, B., Lund, I., & Als, J. (2014). Kønsroller og sosial kontrol blandt unge med etnisk minoritetsbaggrund. (Als Research). Hentet fra: <https://bufdir.no/bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00002329>

Gresgård, R (2014) Å stange hodet i veggen: Mikroagresjon i akademia. Nytt Norsk Tidsskrift 31(1) 2014: 17–29

Justis- og beredskapsdepartementet (2017). Retten til å bestemme over eget liv. Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse 2017-2020. Hentet fra: https://www.regjeringen.no/contentassets/e570201f283d48529d6211db392e4297/handlingsplan_rettet-til-a--bestemme-over-eg-et-liv.pdf

Kandyoti, Deniz (1988). «Bargaining with patriarchy». Gender & Society.

Leirvik, M.S. (2016). «Medaljens bakside»: Omkostninger av etnisk kapital for utdanning. Tidsskrift for samfunnsforskning, 57 (2), 167-198.

Lidén, H. & Bredal, A. (2017) Fra særtiltak til ordinær innsats: Følgeevaluering av handlingsplanen mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet. Oslo, Institutt for samfunnsforskning.

Liversage, A. & Præstegaard Christensen, C. (2017). Etniske minoritetsunge i Danmark: En undersøgelse af årgang 1995. (SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd 17:08). Hentet fra: www.vive.dk/media/pure/6725/748158

Lynggard, T. (Red.). (2010). Likestilling og minoritetsungdom i Norden med fokus på sosial kontroll. NIKK. Hentet fra: https://www.nikk.no/wp-content/uploads/NIKKpub2010_k%C3%B8n-og-etnicitet_Likestilling-minoritetsungdom.pdf

Midtbøen, A., & Lidén, H. (2015). Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge: En kunnskaps gjennomgang. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Mossige, S. & Huang, L. (2019) Ungdoms utsatthet for flere typer alvorlige hendelser. I K. Skjørten, E. Bakketeig, M. Bjørnholt, & S. Mossige, S. (Red.). Vold i nære relasjoner: Forståelser, konsekvenser og tiltak. (s. 105–123). Oslo: Universitetsforlaget.

Paulsen, V., Haugen, G., Elvegård, K., Wendelborg, C. & Berg, B. (2011) Æresrelatert ekstrem kontroll - dilemmaer og utfordringer. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.

Rosten, M. G. (2015) «Nest siste stasjon, linje 2» - Sted, tilhørighet og unge voksne i Groruddalen. (doktorgrad) UiO: Oslo

Schlytter, A. & Rexvid, D. (2016). Mäns heder: Att vara både offer och förövare. Lund: Studentlitteratur AB.

Sletten, M. A. (2017) Psykiske plager blant ungdom: sosiale forskjeller og historien om de flinke pikene. I Oppveksrapporten 2017. (Bufdir). Hentet fra: www.bufdir.no/contentassets/e9df3a5c5087465eb09083d1be77ba10/oppvekstrapporten_2017.pdf

Slot, L. V. (2017). Ekstrem sosial kontroll. (Intitut for menneskerettigheter). Hentet fra <https://menneskeret.dk/udgivelser/ekstrem-social-kontrol>

Smette, I., Hyggen, C. & Bredal, A. (2021) Foreldrerestriksjoner blant minoritetsungdom omfang og mønstre i og utenfor skolen. Tidsskrift for samfunnsforskning (01 / 2021 Volum 62).

Smette, I. & Rosten, M. (2019) Et iaktatt foreldreskap (NOVA Rapport: 3/19)

Skeiv Ungdom (u.å). Skeiv fra A-Å. Hentet fra: www.skeivungdom.no/skeiv-a-a/

Stage, S., & Thygesen, M. (2019). Adfærdscontrol og tankefængsel. Børns oplevelser med negativ social kontrol. (Børns Vilkår). Hentet fra: <https://bornsvilkar.dk/wp-content/uploads/2019/01/Negativ-social-kontrol-2019.pdf>

Thorsen, L.R. (2019, 4. juni) Innvandrere med lav inntekt dårligere stilt enn andre med lav inntekt. Hentet fra: www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/innvandrere-med-lav-inntekt-darligere-stilt-enn-andre-med-lav-inntekt

Ugelvik, T. (2019) Sosial kontroll. Oslo: Universitetsforlaget.

Van der Weele, J., Ansar, N., & Castro Y. (2011). Møte med foreldre som bruker oppdragervold – erfaringer fra arbeid med minoritetsforeldre. I U. Heltne, & Ø. Steinvag (red.), Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp (s. 120-136). Oslo: Universitetsforlaget

Wikan, U. (2008) Om ære. Oslo: Pax forlag

Aarset, M.F., Lidén, H. & Seland, I. (2009) Ungdom med innvandrerbakgrunn – Verdier, normdannelse og livsvalg. (IMDI-rapport) Oslo: Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra: <https://www.imdi.no/arkiv/arkiverte-publikasjoner/2008/ungdom-med-innvandrerbakgrunn>

Henvendelser som gjelder
publikasjonen, kan rettes til:

KUN

Nordfoldveien 101

N-8286 Nordfold

Tlf +47 75 77 90 50

E-post: post@kun.no